

Stanley in Afrika

<https://hdl.handle.net/1874/234617>

mm 11066

BR. 1878. II. 2.

2 18
1878 II, 2.

STANLEY IN AFRICA.

uit het Engelsch door

DR. G. J. DOZY.

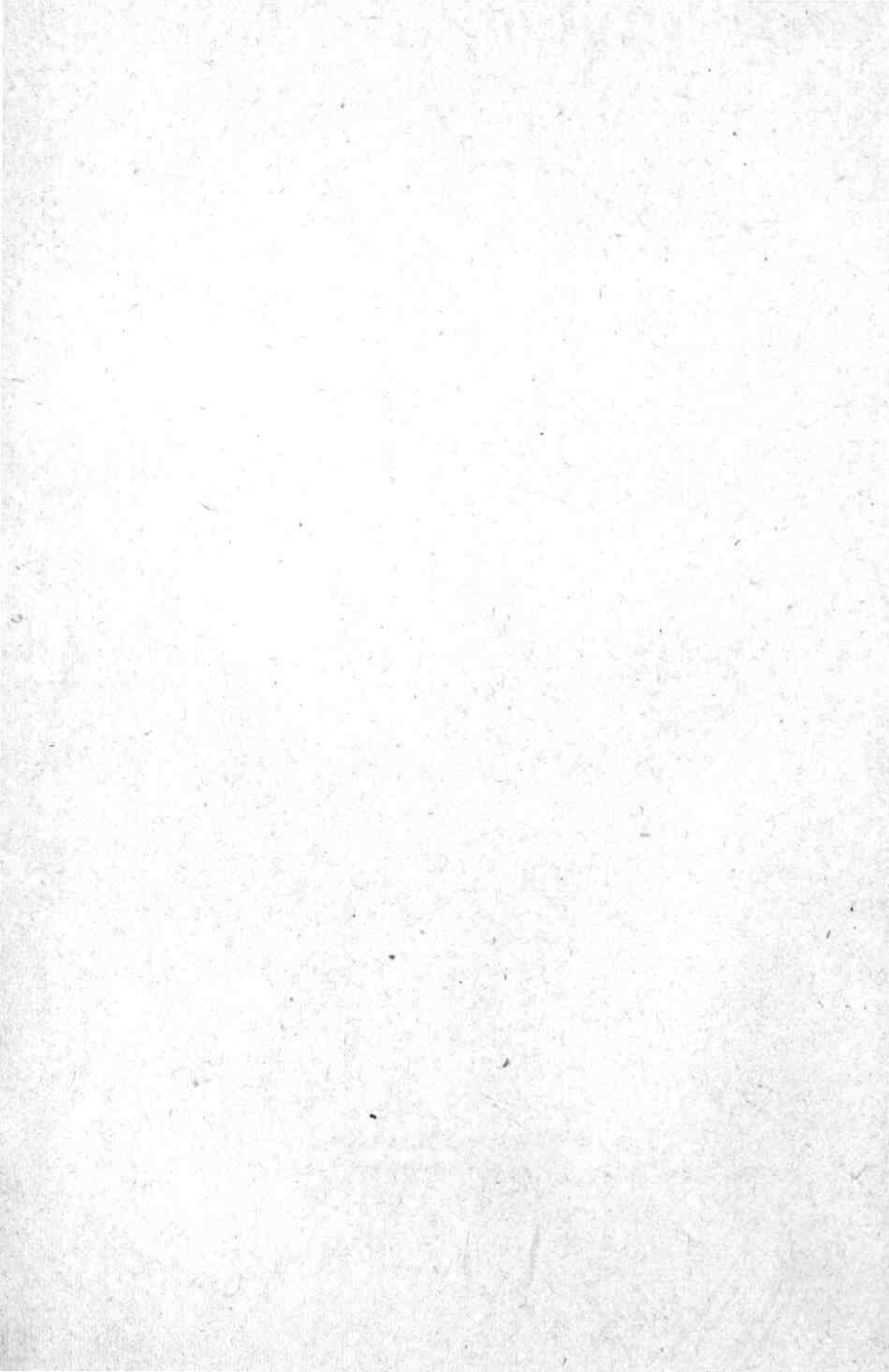

W. HULSCHER, G. JZ.N.

DEVENTER 1878.

STANLEY IN AFRIKA.

STANLEY IN AFRIKA,

DOOR

Dr. G. J. DOZY.

DEVENTER,
W. HULSCHER G.Jzn.
1878.

Te midden van de wisselvalligheden en verrassingen, waaraan de jongste Russisch-Turksche oorlog zoo rijk is geweest, werd in een ander werelddeel eene onderneming voltooid, die waarlijk niet minder de algemeene belangstelling verdient; die, even rijk aan treffende incidenten, in hare gevolgen van even onberekenbaren invloed voor de toekomst zal zijn als de vrede zelf, die ten laatste toch aan gindsche slachterij een einde gemaakt heeft. Terwijl op 't eind des vorigen jaars Turken en Russen nog als verbitterde vijanden aan den Donau en in den Balkan tegenover elkander stonden, keerde Henry Stanley van zijn ontdekkingsstocht uit Afrika terug, en reeds was hem de faam vooruitgegaan van de merkwaardige onthullingen, die hij vermocht te doen ten opzichte van die streken, welke op alle kaarten een bijkans nog maagdelijk wit bewaard hadden, en, wat van niet minder belang was, ten opzichte van de groote rivier, de Congo of Zaïre, die men reeds vermoedde, dat met die streken in nauwer verband stond dan de tot dusver gevolgde voorstelling aannam. Ook hadden enkele mededeelingen het publiek reeds voorbereid op het verhaal van vreemde avonturen, vreeselijke gevaren en bovenmenschenlijke inspanning, slechts door de buitengewone geestkracht van een Stanley, gepaard aan een ijzeren lichaamsgestel, te overwinnen. Sterker nog trouwens dan de indruk kan zijn van zijn verhaal, werkt reeds een blik op het portret, ons in verschillende illustraties gegeven van den Stanley, die in 1872 schreef: »Hoe ik Livingstone vond»; vergeleken met dat van den grooten ontdekker, toen hij

in 1877 van zijn tweeden tocht terugkeerde. Het is als lagen niet vijf maar vijfentwintig jaren tusschen die beide beelden.

Weldra zal van zijn eigen hand het uitvoerig verslag verschijnen van zijn grooten ontdekkingstocht, dien hij van 1875—'77 op gezamenlijke kosten van de *Daily Telegraph* en de *New-York Herald* ondernam. Inmiddels heeft de bekende Engelsche schrijver GEORGE AUGUSTUS SALA, bij wijze van voorproefje van wat ons in het latere reisverhaal te wachten staat, in een kort overzicht de voornaamste feiten van dien merkwaardigen tocht geschetst. Hij maakte daarbij hoofdzakelijk gebruik van de mededeelingen, door Stanley zelf in zijn brieven nu en dan gedaan, en van de hoofd-artikelen naar aanleiding van die brieven in de *Daily Telegraph* geplaatst door den bekwamen Edwin Arnold.

Deze schets is als tekst gevoegd bij eene verzameling afbeeldingen, door de *Illustrated London News* als extra nummer uitgegeven, en wordt daarin voorafgegaan door eenige opmerkingen, die onzen lezers minder belang zouden inboezemen dan den Engelschen, en eene polemieek tegen het *Geographical Magazine*, dat in een overzicht van Livingstone's dagboek de kloeke onderneming van Stanley met onverdiend stilzwijgen voorbijgaat. Waar mijn doel meer bepaald is aan de hand van den Engelschen schrijver de laatste reis van Stanley te schetsen, kan ik toch niet nalaten hier de bladzijden over te nemen, waarin Livingstone zelf op karakteristieke wijs zijn ontmoeting met Stanley verhaalt en hulde brengt aan de belangrijke diensten, die deze hem bewees.

In Livingstone's laatste Dagboek lezen wij op den datum 27 Oct. 1871: »Ik ben in mijn ellende den man gelijk, die, van Jeruzalem naar Jericho gaande, in de handen van roovers viel. Maar ik heb geen hoop, dat een Leviet of een barmhartige Samaritaan dezen weg langs zal komen. Toch

kwam gisteren Said-ben-Medjid tot mij. »Het is de eerste maal,» zeide hij, »dat wij samen alleen zijn. Laten wij eens over zaken spreken. Ik heb geen waren te verhandelen, maar laat mij, bid ik u, wat ivoor verkoopen en er u de opbrengst van geven.» Dit gaf weer moed; niettemin antwoordde ik: »Nog niet. Ik heb nog een kleinen voorraad kralen en stukken laken over, die ik bij Mohammed-ben-Seli achterliet, toen ik naar de Manyema vertrok. Dit zal mij in staat stellen mijn leven nog wat te rekken. Dan moeten wij verder zien» 30 Oct. Op het oogenblik dat ik het wanhopigst was, kwam de barmhartige Samaritaan. In den morgen van den 28sten kwam Soezi op mij toelooopen. Hij was bijna buiten adem en zeide ten laatste hijgend: »Een Engelschman! Ik heb hem gezien!» En hij snelde weer weg als een pijl uit den boog. De vlag der Vereenigde Staten aan 't hoofd der karavaan toonde de nationaliteit van den nieuw aangekomene aan. Ik zag balen koopmansgoederen, kookgereedschap, groote koperen ketels en borden. Ik dacht bij mij zelve: »Dat is een weelderige reiziger.» Niemand kon vreemder opkijken dan ik deed.

Het was Henry Moreland Stanley, correspondent van de *New-York Herald*, die door James Gordon Bennett Jr. was uitgezonden om dr. Livingstone te vinden of, ingeval van mijn dood, mijn gebeente naar het vaderland terug te brengen. Hij had hieraan twintig duizend dollars besteed. Wat hij nu te vertellen had aan een man, die gedurende twee lange jaren zonder eenige tijding uit Europa was geweest, bracht iedere zenuw van mij in trilling. Het vreeselijke lot van Frankrijk; de wonderen van den onderzeeschen telegraaf; de verkiezing van generaal Grant; de dood van den goeden lord Clarendon; de duizend pond sterling door het parlement toegestaan ter ondersteuning van mijne expeditie; — een overtuigend bewijs, dat men mij niet vergeten had, — deze en zooveel meer belangwekkende tijdingen

wekten aandoeningen bij mij op, die gesluimerd hadden, sinds ik in Manyema aangekomen was. Ik heb mijn eetlust teruggekregen; en in plaats van tweemaal per dag mij tevreden te moeten stellen met even magere als flauwe kost, eet ik nu viermaal daags met den meesten smaak. Mijne krachten keeren terug..... Mijn gevoel uit zich in den regel niet sterk, ik ben zelfs zoo koel, als wij Britten den naam hebben te zijn, maar deze attentie van mr. James Gordon Bennett, deze orders zoo mild gegeven en zoo nobel opgevolgd door mr. Stanley, overstelpen mij bijna. Ik ben vervuld met de levendigste dankbaarheid, maar tegelijkertijd voel ik mij eenigszins beschaamd, dat ik zooveel edelmoedigheid niet verdien." Welk een edele nederigheid bij dien grijsaard!

Later schreef hij: »Stanley heeft zijn taak volbracht met een geestkracht, die voor geen hinderpalen terugdeinsde, en zijn gezond oordeel heeft hem in staat gesteld de grootste bezwaren uit den weg te ruimen..... 15 Nov. 1871. Daar sir Roderick Murchison zooveel belang stelt in een onderzoek van het Tanganyika-meer, ga ik met Stanley een tocht maken naar het hooger eind van dit meer op zijn kosten en vergezeld door zijn manschappen..... 26 Nov. Stanley heeft een ernstigen aanval van koorts..... 27 Nov. Stanley is beter..... 2 Dec. Zelf ziek, een leelijke galkoorts..... 3 Dec. Beter en dankbaar..... 9 Dec. Wij verlaten het kleine eiland *New-York Herald*..... 12 Dec. Stanley weer koorts..... 13 Dec. Terugkeer te Oedzijdzi. Stanley heeft een brief ontvangen van mr. Webb, den Amerikaanschen consul te Zanzibar..... 21 Dec. Wij hebben in een groote tinnen doos de zwaarden en lanspunten ingepakt, die Stanley mee naar Engeland neemt."

Wij willen niet al te veel uit het dagboek aanhalen. Er komen passages in voor, die bij het lezen of overschrijven allicht zouden verleiden tot eene »verheerlijking", die tegen-

woordig verdacht is. Zoo schrijft hij: »Stanley heeft de meest dringende redenen aangevoerd om mij te bewegen naar Engeland terug te keeren, waar ik mijn gezondheid en mijn krachten zou kunnen herstellen. ¹⁾ Daarna zou ik dan kunnen terugkeeren om mijn werk te voltooien. Maar ik dacht bij mij zelf: »Al uw vrienden wenschen, dat gij het onderzoek naar de bronnen van den Nijl zoudt voltooien.» Mijn dochter Agnes schrijft mij: »Hoe innig ik ook verlang u weer te zien, zou ik toch liever hebben, dat gij uw plannen ten uitvoer bracht, zoo dat gij er de meeste voldoening van hebt, dan dat gij zoudt terugkomen om mij genoeg te doen.» Dat is ferm gedacht en flink gezegd, mijn beste Nanny. De vaderlijke ijdelheid fluistert krachtig in mijn binnenste: Zij is een waardige loot van den ouden stam. Mijn zegen voor haar en voor mijn andere lievelingen.»

Het zou gemakkelijk zijn naar hartelust uit te weiden over een zoo heldhaftige toewijding aan een eens opgevatte taak; maar het is beter de woorden voor zich zelf te laten spreken.

Keeren wij tot het dagboek terug; wij vinden op den datum van 18 Febr.: »Al de verliezen, die ik geleden heb van de zijde der plunderende slavenhalers en de diefachtige slaven der Banians, zijn door Stanley ruimschoots vergoed; daar

¹⁾ Zooals Napoleon reeds lang geleden opmerkte, is er maar een stap van het verhevene tot het belachelijke; en het is hierom, dat ik uit dit overigens zoo welsprekende citaat eenige woorden heb weggelaten om ze slechts bij wijze van noot in te lasschen. Daar ze betrekking hebben op een lichaamsgebrek, zouden zij bij den onnadenkende licht een glimlach opwekken, weinig in overeenstemming met de waarlijk treffende aanleiding. Een van Stanley's argumenten was, dat, zoo Livingstone voor een jaar naar Engeland wilde terugkeeren, hij een voortreffelijk tandmeester zou kunnen raadplegen, en een valsch gebit inzetten. Gedurende zijn verblijf in de Loenda was Livingstone genoodzaakt geweest van rauwe maïs te leven, en daardoor waren al zijn voortanden afgebrokeeld. Dit was het eenige, wat hem het uiterlijk van een oud man gaf.

hij mij veertien en een halve zak glaskralen gegeven heeft, benevens twaalf balen calico, acht en dertig kluwens ijzerdraad, een boot, een badkuip, een tent, kookgereedschap en potten, twaalf bladen koper, een grooten voorraad kleederen, geneesmiddelen, beddelakens, gereedschappen, spijkers, boeken, schrijfpapier en andere provisie. . . . 13 Maart: Mijn brief aan mr. James Gordon Bennett en mijn bericht aan lord Granville over den slavenhandel, die door de Banians gedreven wordt, zijn voltooid. . . . 14 Maart: Vertrek van Stanley. Ik geef hem mijn dagboek mede, verzegeld met vijf zegels, met den afdruk van een Amerikaanse gouden munt van anderhalf anna en een waterkleurige ouwel, waarop het koninklijke wapen van Engeland staat. Het is volstrekt verboden dit pakket te openen . . . 15 Maart: Ik schreef Stanley eenige regels, die hem zullen worden overgebracht door twee zijner mannen, te dien einde door hem achtergelaten. . . . 16 Maart: Vertrek van Stanley's manschappen. Ik zond twee mannen van mijn eigen gevolg met hen mede om mij zijn laatste woorden over te brengen, ingeval hij mij nog wat te zeggen heeft." Er ligt een Spartaansche korthed in die uitdrukking: als hij mij nog wat te zeggen heeft. Livingstone wist wel, dat hij niet meer dan volstrekt noodzakelijk laatste woorden te wachten had van den kloeken Amerikaan, die zooveel duizenden mijlen had gereisd en zooveel gevaren had getrotseerd om hem te vinden, en wiens eenige begroeting bij hun eerste ontmoeting was geweest:

»Dr. Livingstone, als ik mij niet vergis?"

Wij kunnen te gelijkertijd lichtelijk begrijpen, hoe zwaar dit afscheid moest vallen aan een man als Livingstone, die na zes jaren zwervens door de binnenlanden van Afrika op nieuw alleen werd achtergelaten door het vertrek van den eenigen vriend en makker, met wien hij vertrouwelijk kon praten. In zijn werk, »Hoe ik Livingstone vond" schrijft

Stanley zelf: »De laatste dag is voorbij; de laatste avond is gekomen (13 Maart). Ik protesteer tegen het noodlot, dat ons scheidt. De minuten snellen voorbij en worden uren. Onze deur is gesloten. Wij zijn beiden in ernstige gedachten verdiept. Waaraan hij denkt, kan ik niet zeggen. Mijn gedachten zijn zeer droefgeestig. Ik moet hier zeer gelukkig geweest zijn, daar ik bij het denkbeeld reeds van scheiding zoo bedroefd ben. Heeft de koorts mij niet dag aan dag vreeselijk gekweld? Ben ik niet zoo ziek geweest, dat ik bijna buiten kennis lag? Toch heb ik geen spijt over een van de dagen, die ik heb doorgebracht in gezelschap van dezen man. Ik heb korte aantekeningen gemaakt van al de aanwijzingen, die hij mij gedaan heeft ten opzichte van de merkwaardigheden, die hij bezit, en de billijkste wijze, waarop die eenmaal onder zijn kinderen en zijn vrienden moeten verdeeld worden.

»Morgen, doctor, zult gij alleen zijn»; zeg ik.

»Ja; de dood schijnt over dit huis te hangen. Gij zoudt beter doen met te wachten, tot de regentijd, die aanstaande is, voorbij is.»

»Ik wenschte wel, dat dit mogelijk was, doctor; maar elk oogenblik uitstel van mijn kant vertraagt de voltooiing van uwen arbeid en uw terugkeer in het vaderland.»

»Dat is waar: maar op een week of wat meer komt het toch niet aan; en bovendien maak ik mij ongerust over uw gezondheid.»

14 Maart: Beiden waren wij op en gereed voor het aanbreken van den dag. Mijne manschappen maakten zich voor het vertrek gereed. Het ontbijten ging slecht. Ik kon niets eten — mijn hart was te vol. Ook hij had geen eetlust. Wij hadden beiden nog allerlei te doen, wat mijn vertrek vertraagde. Ik had om vijf uur in den morgen willen vertrekken; maar om acht uur was ik nog niet weg.

»Ik zal u twee mijner mannen achterlaten,» zeide ik.

»Houd ze bij u tot overmorgen, daar het zou kunnen zijn, dat gij iets vergeten hadt, en zoo hebt gij den tijd het verzuimde in te halen. Mijn mannen zullen mij dan uw laatste wenschen en uw laatste woorden overbrengen. En nu, doctor—»

»O! ik doe u uitgeleide. Ik moet zien, dat gij goed op weg zijt.»

»Verplicht.»

Wij gingen naast elkander voort. Ons geleide begon te zingen. Ik keek Livingstone lang en scherp aan om zijn trekken vast in mijn geheugen te prenten.

»Ik veronderstel dus», merkte ik op, »dat gij Afrika niet wilt verlaten, voor gij het vraagstuk van de bronnen des Nijls ten volle hebt opgelost; maar als gij voor u zelf op dat stuk zekerheid gekregen hebt, zult gij terugkomen om die zekerheid ook aan anderen mede te deelen. Niet waar?»

»Juist.»

»Hoeveel tijd denkt gij daarvoor noodig te hebben?»

»Anderhalf jaar, van den dag af dat ik Oenyanyembe verlaat.»

»Zeggen wij twee jaar; gij weet, dat men altijd rekening moet houden met onvoorziene omstandigheden. En laat ik u nu verzoeken om te keeren.»

»Goed; maar laat ik dit nog zeggen. Gij hebt volbracht, wat zeer weinigen hadden kunnen doen, en ik ben er u zeer erkentelijk voor. God geleide u, mijn vriend, Hij zegene u!» Wij drukten elkander de hand. Ik rukte de mijne los en wendde het gelaat af. Maar op hunne beurt grepen Soesi, Sjoema, Amoda, al zijn bedienden mijn handen om ze te kussen.

»Vaarwel, doctor, waarde vriend!»

»Vaarwel»

In November 1875 bevatte de *Daily Telegraph* een bericht van den aanvoerder der Nieuwe Afrikaansche expeditie — een brief, die een verhaal bevatte van de belangrijke reis, door Stanley ondernomen dwars door de hooglanden van Midden-Afrika naar het groote reservoir van den Nijl, het Victoria Nyanza. Het bericht was gedateerd van 1 Maart uit het dorp Kagehyi in het distrikt Oesjambe aan het Victoria Nyanza; en zoo kon Stanley mededeelen, dat hij den 27sten Februari het tweede gedeelte had ten einde gebracht van de taak, hem als aanvoerder van de Engelsch-Amerikaansche expeditie opgedragen. Op laatstgenoemden datum had Stanley het groote meer, dat het eerst door kapitein Speke was ontdekt, in 't gezicht gekregen en bereikt. Het scheen hem eene eeuwigheid toe, sinds hij van Mpwapwa in Oesagara was vertrokken, zooveel nieuwe tafereelen waren aan zijn blikken voorbijgegaan, zooveel ervaring had hij opgedaan, zooveel had hij ook geleden. Hij had zich gehouden aan de belofte, in zijn eersten brief gedaan, dat hij zoodra mogelijk zou afwijken van den ouden weg naar Oenyanyembe, om evenals zijn doorluchtige voorganger Livingstone een nieuwen weg naar de onbekende streken te openen. De dichter Gray zegt, waar hij van den avontuurlijken geest der kweekelingen van Eton spreekt, „die 't wagen hun nog vreemde streken te verkennen”: „Toch, wijl zij loopen, zien zij achterom; zij hooren eene stem in elke windvlaag en smaken een genot gemengd met vrees.” Het genot van Stanley was gevaarlijk genoeg, maar het was vrij van vrees. De stemmen, die hij wellicht in iedere windvlaag hoorde, waren die van menscheneters en wilde beesten. Hij had niet noodig om te kijken, want er was waarlijk niet veel kans op, dat iemand hem uit Zanzibar zou vervolgen. De gevaren lagen allen vóór hem.

Toen hij Mpwapwa verlaten had, trok hij noordwaarts door de woestijn van de Mgoenda Mkali of Boschstreek en be-

zocht zoo noordelijk Oegogo. De opperhoofden hier verschilden niet veel van die in het zuiden, en men kon zeker niet zeggen, dat zij er gunstig bij afstaken. Zij beroofden de reizigers van hun bagage en eischten schatting van hen, zoo dikwijls de gelegenheid zich maar voordeed voor die even aangename als voordeelige toepassing van de zeden der wilden. Van tijd tot tijd intusschen ontmoette Stanley stammen, die meer vriendschappelijk gezind waren jegens vreemdelingen; maar zelfs als zulk een gunstig geval zich had voorgedaan, was het noodig een des te hooger *baksjisj* te betalen, wanneer hij de landen passeerde van minder welmeenende opperhoofden. Nu eens trokken zij door uitgestrekte, kale vlakten, waar gebrek aan voedsel was, en dit alleen kon worden gekocht tegen een milde vergoeding in katoenen goederen; dan weer kwam men in bergstreken, waar overvloed van levensmiddelen, vriendelijke opperhoofden en een welgezind volk waren. Vreedzame tijden werden gevolgd door lastige. In sommige streken vond men alles verwoest; de oorlog dreigde en de inboorlingen waren vijandig en verraderlijk; en men kwam in landen, die blootgesteld waren aan de woeste invallen van de Wahumba uit het noorden en de Waheboe uit het zuiden. »Zoo,» zegt Stanley, »was onze tocht door Oegogo een afwisseling van voor- en tegenspoed.» Zij waren herhaaldelijk blootgesteld aan woedende stormen en regenvlagen; en nu en dan als de tegenspoed buitengewoon lang aanhield, was het alsof de geheele expeditie versmolt. Sommigen uit Stanley's geleide stierven van vermoeienis of van honger; velen werden ziek achtergelaten, terwijl anderen van hun kant wegliepen. Beloften van beloning, vriendelijke behandeling, bedreiging, straffen, niets hielp. Het scheen, alsof er geen heil rustte op de expeditie; maar de blanken onder het gezelschap, hoewel gekozen uit de Engelsche volksklasse, deden hun werk met moed — »ja zelfs met heldenmoed,» zegt Stanley.

»Hoewel lijdende aan koorts en dysenterie, beleedigd door de inboorlingen, marcheerende in hitte en onder tropische regenbuien, toonden zij zich te allen tijde nobele, mannelijke karakters; koen, moedig en wat nog beter is — ware christenen. Zonder klagen verdroegen zij hun hard lot bij slechte voeding; met berusting namen zij het zwaarste werk op zich, en welgemoed verrichtten zij den hun aangewezen arbeid.» Niet altijd kan de meester bij ons met de hand op 't hart zooveel goeds zeggen van zijn ondergeschikten, als deze belangwekkende werkgever in de binnenlanden van Afrika.

De westgrens van Oegogo werd bereikt den 21 Dec. 1874. Na drie dagen rust wendde de expeditie zich noordwaarts, over een bijna onafgebroken vlakte, die zich volgens sommigen tot het Nyanza uitstreckte. Bij navrage aan de inboorlingen vernamen de reizigers, dat zij op de westgrens van Wahumba waren. Twee dagmarschen verder brachten hen op de grenzen van Oesandawa, een land »beroemd om zijn olifanten»; maar hier wendde zich de weg volgens het vastgestelde plan naar het noordwesten, en men kwam Oekimboe of Oeyanzi van het noordoosten binnen. Er waren gidsen aangenomen te Oegogo om het gezelschap naar Iramba te brengen; maar te Moehalala liepen de gidsen weg. Men wist andere gidsen te krijgen te Moehalala; maar na een dag gaans, altijd nog in noordwestelijke richting, gingen de schurken alweer op de loop, en de expeditie bevond zich aan den rand van een woestijn zonder eenige gidsen. Gelukkig was Stanley voorzichtig genoeg geweest voor twee dagen levensmiddelen mee te nemen, zoodat hij niet al te verlegen stond bij deze herhaalde desertie. Men trok dus verder; maar op den tweeden dag raakte het smalle en moeilijk te herkennen pad schromelijk verward in een verwildering van olifanten- en rhinocerossporen. »De beste mannen werden in alle richtingen uitgezonden om het verdwenen pad op te zoeken;

maar zij kwamen allen onverrichter zake terug, en ons bleef niets over dan het kompas," zegt Stanley. De volgende dag bracht hen in een dicht kreupelhout van acacia en euphorbia, waar men zich letterlijk een weg door moest breken; »men moest kruipen en zich wringen door het struikgewas, dat natuurlijke tunnels vormde van in elkander geslingerde klimplanten; men moest de convolvuli en slingerplanten doorsnijden, de doornstruiken op zijde duwen en door verschillende omwegen partij trekken van elke open plek, die men in het kreupelhout bemerkte.

»Op den avond van den derden dag," zegt Stanley, »viel het eerste sterfgeval in deze vreeselijke woestenij voor."

Den vierden dag kwam men slechts veertien mijlen verder, en de marsch was driemaal moeilijker dan de vorige geweest was. Er was geen drop water te krijgen; en de zwakkere leden van het gezelschap, wankelend onder hun last, bleven mijlen ver achter de achterhoede, waardoor zij deze, die door twee blanken werd aangevoerd, in groote verlegenheid brachten. Ik behoef wel niet te zeggen, wie de leider der voorhoede was. Dat kon alleen Stanley zijn met de vlaggen van Amerika en Engeland.

Het laatste gelid nam eindelijk den last der achterblijvers over; en sommigen onder die arme kerels moesten naar de legerplaats geleid worden, waar hun geneesmiddelen en versterkingen werden toegediend. »Maar vijf," zegt Stanley, »dwaalden van het pad af, dat de expeditie gaandeweg gemaakt had, en werden nooit weergevonden. Mannen werden uitgezonden om de bosschen te doorzoeken en vonden er een dood liggen, ongeveer een mijl van onzen weg verwijderd. De anderen moeten verder en verder afgedwaald zijn, tot zij ook neervielen en stierven."

Den vijfden dag bereikte men een klein, nieuw dorp, Oeverivori genaamd; maar de bevolking bestond uit slechts vier negers met hun vrouwen en kinderen; en dit arme volk

had geen kruimel voedsel te missen. De meeste mannen waren te vermoeid en hongerig om een stap verder te doen; men hield dus halt, en Stanley zond een detachement van twintig zijner krachtigste mannen naar Soena, negenentwintig mijlen noordwestelijk van Oeverivori om voedsel te koopen. Inmiddels ging hij zelf het bosch in om wild te zoeken. Men herinnert zich hierbij levendig het verhaal bij Vergilius, hoe eenige duizenden jaren geleden de vrome Trojaan, die met zijn gevolg evenzeer in verlegenheid was als Stanley en zijn makkers in 1875, volmaakt eveneens handelde als de leider der Engelsch-Amerikaansche expeditie. En het was dan ook in ditzelfde Afrika — maar op de Libysche kust — dat de zoon van Anchises, zijn afgematte volgelingen met mooie woorden geruststellende en hen achterlatende om een weinig uit te rusten, »het bosch in ging om wild te zoeken.»

En ziet,

Drie herten spreiden daar hun breedgetakt gewei;
 Hen volgt de gansche kudde, langzaam grazend gaan
 Zij voort door 't bosch. Snel grijpt hij pijl en boog,
 Die trouwe Achates voor hem droeg; de leiders treft
 Hij 't eerst; dan schiet hij in den dichtverwarden drom,
 Die zich in 't woud verdringt, totdat een zevental
 Zijn buit is en 't getal der schepen evenaart. ¹⁾

Stanley was niet zoo gelukkig op zijn jacht als de Trojaan. Hij trof geen enkel stuk wild, hoewel een van zijn mannen het hol van een leeuw vond en hem twee jonge leeuwen bracht, die hij doodde en het vel afstroopte. Toch had hij, evenals de Trojaansche held, zijn »sidus Achates» —

¹⁾ Aeneis I v. 184.

de arme Edward Pocock. Toen hij zonder voedsel terugkeerde, maakten de wanhopige blikken zijner volgelingen zulk een indruk op hem, dat, zegt hij, »ik had kunnen weenen, als ik dit had kunnen doen zonder bij hen angst op te wekken aangaande ons lot; maar ik besloot iets te doen om de meest dringende eischen van den nijpenden honger te bezweren. Hiertoe werd een plaatijzeren kist geledigd, met water gevuld en op het vuur gezet. Daarop nam ik mijn toevlucht tot onzen voorraad medicijnen en nam vijf pond Schotsch havermeel en drie bussen Revalenta Arabica, waarvan ik een pap maakte om tweehonderd twintig man te voeden!" Dat was wel de rechte »medicijnmeester"! Toch moet den aanvoerder meer dan eens de groote waarschijnlijkheid voor den geest gezweefd hebben, dat de twintig sterke mannen, die naar Soena gezonden waren om voedsel te koopen, in het geheel niet terug zouden komen; en met haast ziekelijke inspanning luisterde hij, of hij het salvo van geweervuur ook hoorde, dat hun terugkeer en welslagen zou aankondigen. Na acht en veertig uren van angstige onzekerheid hoorde men het welkome geluid der schoten, en de boden kwamen terug met een voorraad koren. De uitgehongerde troep verslond met haast de proviand; en de boden gaven een zoo uitlokkend verslag van het graan, dat in Soena te krijgen was, dat Stanley's geheele troep er op aandrong derwaarts gevoerd te worden. Daar ook hij zelf het noodlottige kreupelbosch volgaarne wilde verlaten, gaf hij aan hun wenschen toe; maar nog twee arme kerels stierven, voor het kamp was opgebroken.

Nadat zij zich dien nacht gelegerd hadden aan den voet eener rotshoogte, die een uitgestrekte vlakte overziet, trokken zij den volgenden dag over deze vlakte in noordelijke richting, een marsch van twintig mijlen »onder een gloeiende zon." Men kan wel zeggen, dat zulk een marsch, onder zulke omstandigheden, gelijk stond met een wandeling van

minstens vijfenveertig mijlen over de straatwegen van het koele, schaduwrijke Engeland. Toen kwamen zij aan het distrikt Soena in Oerimi. Hier ontdekte men een volk, »merkwaardig om zijn mannelijke schoonheid, edele proporties en volstreckte naaktheid.” Gelukkig volk. De menschelijke ellende begon met kleederen. Toch hield Stanley de Soeniërs of Soeniten ondanks hun fysieke schoonheid en fraaie gestalte voor »het meest wantrouwende volk”, dat hij nog ontmoet had. »Er was veel takt en geduld noodig om hun te bewegen graan af te staan in ruil voor onze katoenen goederen en kralen. Zij hadden geen opperhoofd, maar gaven gehoor aan den raad hunner oudsten, met wie ik dan ook onderhandelde voor een verlof om door hun land te trekken. Het verlof werd vrij onwillig gegeven, en het graan werd met tegenzin verkocht, maar wij verdroegen geduldig die stille vijandschap; en ik paste wel op, dat geen opentlijke daad van de zijde der expeditie het wantrouwen in haat zou doen overslaan.” Het komt mij voor, dat in dit geval Stanley’s gewoonlijk gezonde redeneering hem bij zijn ongunstige beoordeeling van het volk van Soena in den steek liet. Wat had dit naakte en onschuldige volk, dat »geen opperhoofden had, maar naar den raad luisterde zijner oudsten”, aan kralen en katoentjes? Misschien hadden zij wel eens zwarten gezien, gekleed in katoen en versierd met kralen, die slavenhandelaars waren.

Te midden van dit wantrouwende volk kwam Stanley’s troep zoo uitgeput aan door de inspanning der laatste marschen, dat nog zes flinke kerels stierven, en er een dertigtal zieken waren. »Hier kreeg ook Edward Pocock een zware typhouse koorts.” Ter wille van hem en de andere zieken bleef Stanley vier dagen te Soena. Er waren ernstige redenen om het verblijf nog wat te verlengen; want Pocock verergerde met den dag, het aantal zieken nam steeds toe; de behandeling van dysenterie, diarrhee, borstkwalen en

opengeloopen voeten stelde zware eischen aan Stanley's medische kennis; maar hij zegt, dat »voorzichtigheid verbod hier langer te blijven." De voorhoede en de achterhoede der expeditie — de strijders — werden tijdelijk in dienst gesteld als *pagazi* of lastdragers. Pocock werd in een draagstoel geplaatst; en de zieken en zwakken moesten maar hun best doen zooveel mogelijk mee te komen met de expeditie in de hoop »gunstiger streken te zullen vinden, waar de inboorlingen minder wantrouwend waren, waar overvloed van voedsel was, en waar het vee talrijk was." Zoo werd de tocht naar het beloofde land hervat.

Men bereikte eene plaats, genaamd Sjiwyoe. De twee pedometers toonden aan, dat men van de kust af vierhonderd mijlen had afgelegd en zich nu bevond in de streek der waterscheiding, van waar »de kabbelende beekjes en jonge stroompjes Nijlwaarts loopen." Hier stierf de jonge Engelschman, Edward Pocock. »Wij begroeven hem des nachts", zegt Stanley, »en een kruis, diep in een boom uitgesneden, wijst zijn laatste rustplaats aan te Sjiwyoe." Noordwaarts trekkend kreeg Stanley meer en meer zekerheid, dat hij was aangekomen in de vochtige streken, »van waar de meer zuidelijke bronnen hun water naar den Nijl zenden." Van Sjiwyoe kwam de expeditie na een marsch van twee dagen door Oerimi te Mangara, waar Helf Halleck, de overbrenger van Kirk's brieven aan Livingstone, dien Stanley in 1871 genoodzaakt had naar Oedzjidzi mede te gaan, op brutale wijze vermoord werd. Hij was van de achterhoede afgedwaald en werd door de inboorlingen aangevallen en in stukken gehouwen. Dit was de eerste daad van openlijke vijandschap van de zijde der Warimi.

Zij lieten dan Pocock in zijn eenzaam graf achter, en het reeds veel verminderde gezelschap vervolgde den tocht en kwam in Itoeroe, een provincie van noordelijk Oerimi, waar zij hun legerplaats opsloegen in een dorp, Vinyata

genaamd, dat op een uitgestrekte en dichtbevolkte vlakke lag, waar vermoedelijk ongeveer drie duizend zielen woonden. Er werd een rivier ontdekt, die al het water opneemt tusschen Vinyata en Sjiwyoe. Dit is de Liewoemboe, die uit het dal westwaarts stroomt. De inboorlingen ontvingen Stanley met zijn gezelschap niet zeer vriendschappelijk; maar, daar hij slechts twee dagreizen van Iramba verwijderd was, deed hij zijn best om hen beter te stemmen; en dit gelukte hem ook ten deele, zoodat zij er in toestemden eieren, melk en kippen in te ruilen tegen katoentjes. Er was een »tooverdokter" in het dal, die bij ontstentenis van een erkend koning een goed deel van het aanzien genoot, dat anders aan het koningschap eigen is. De »tooverdokter" bracht Stanley den tweeden dag na zijn aankomst te Vinyata een vetten os, dien hij wel wilde afstaan tegen de dubbele waarde in goederen en kralen. Hij verzocht echter het hart van het geslachte dier terug, daar hij het waarschijnlijk noodig had voor een fetisj, en dit werd hem dan ook toegestaan. Stanley had gebruik gemaakt van de zonneschijn om zijn koopwaren uit te leggen en te drogen, daar zij door den regen geheel nat geworden waren, en hij merkte op, dat de inboorlingen zeer begeerige blikken op de goederen wierpen. Op den morgen van den derden dag kwam de onweerstaanbare »tooverdokter" terug om nog eenige kralen te vragen, »ten einde broederschap met hem te sluiten," en zij werden hem gegeven. Hij ging heen; maar hoe verraderlijk zijn toch die »tooverdokters"; overal dezelfde! Een half uur na zijn vertrek weerklonk het krijgsgeschreeuw der Watoeroe door de vallei der Liewoemboe. Deze strijdkreten geleken op die van de Wagogo en zouden volgens den klank kunnen worden weergegeven door: »Hehoe, A hehoe." Daar Stanley's troep de Wagogo zulke strijdkreten had hooren uiten, zoodra er maar vreemdelingen in het gezicht waren, meenden zij, dat de krijgs-

lieden van Itoeroe ten strijde opgeroepen werden tegen een inval van roovers zooals de strijdlustige Waramba of andere kwalijkgezinde naburen; en zonder zich daardoor te laten storen, gingen zij met hun vreedzame bezigheden voort. Sommigen waren naar een waterplas in de buurt gegaan om water te halen; anderen waren hout gaan hakken; anderen weer wilden voedsel gaan koopen, toen zij plotseling een honderdtal inboorlingen in vollen krijgsdosch de legerplaats zagen naderen. Vederen van de trappans, den arend en den wouw wapperden op sommige hoofden; de manen der zebra en der giraffe waren anderen om de zwarte slapen gewonden, in hun linkerhand droegen zij pijl en boog, terwijl zij in de rechter de speer hielden." Zich herinnerende, hoe vreedelievend Livingstone zich gehouden had, toen hij met Stanley bedreigd werd door een stam kannibalen, gaf de aanvoerder bevel, dat niemand de legerplaats mocht verlaten, tot het gebleken was, wat deze vijandelijke houding te beteekenen had, en dat niemand op eenigerlei wijze de inboorlingen tot een aanval zou uittarten. Terwijl zij wachtten om te zien, wat de Watoeroe van plan waren te doen, groeide het aantal dezer laatsten steeds aan. Er waren vijftig of zestig ellen open vlakte om de legerplaats, zoodat de expeditie het voordeel had van een ruim uitzicht, dat den vijand belette haar ongemerkt te naderen; terwijl eenig kreupelhout de sterkte van Stanley's troepen voor de wilden verborg. Stanley zond een zijner mannen als heraut af om met den vijand te onderhandelen en vernam van het opperhoofd der wilden, dat door sommigen van Stanley's troep melk en boter gestolen waren, en dat hiervoor een schadevergoeding geëischt werd in katoenen stoffen. Zij vraagden zes el katoen; en dit, hoewel veel meer waard dan wat zij beweerden, dat ontvreemd was, werd hun gegeven.

Toen verklaarden de wilden zich tevreden en trokken terug. Het was de oude historie, Zij kwamen in nog grooter

getal terug. Een van Stanley's mannen, een jongeling Soeleiman genaamd, die uitgegaan was om hout in te zamelen, werd overvallen door wilden, die in hinderlaag lagen en met speren en knodsen gedood; en terstond deed de hoofdmacht der Watoeroe onder een hagelbui van pijlen een aanval op de legerplaats der expeditie. Stanley zond tirailleurs uit om op den vijand te vuren, en met bewonderenswaardige snelheid wist hij zijn legerplaats te versterken door palissades van ruw hout; terwijl hij de uit elkander genomen deelen van zijn boot, de Lady Alice, in het midden van de geïmproviseerde versterking opstelde bij wijze van citadel of blokhuis, waarheen men in het ergste geval de toevlucht kon nemen. Toen liet hij voorzichtigheidshalve retraite blazen; en zijn tirailleurs kwamen terug en berichtten, dat vijftien wilden gedood en een groot aantal meer gewond waren. Zij brachten het overige van den dag en den nacht door zonder lastig gevallen te zijn; maar den volgenden morgen te negen uur hervatten de wilden, talrijker dan ooit, hun aanval op de legerplaats. Er zat voor Stanley niets anders op dan een tweeden slag te leveren. Hij ging nu aanvalslender wijs te werk en zond vier detachementen uit onder beproefde aanvoerders met last al het vee weg te voeren en ieder dorp te verbranden, zoodra het genomen was. Een van de detachementen, aangevoerd door een zekeren Fayalla Christie, was al te driftig en verloor de noodige omzichtigheid uit het oog, het liet zich door den vijand omsingelen op een geïsoleerde positie en werd geheel afgemaakt — met uitzondering van één man, een snelvoetige bode, dien Stanley met het detachement had meegezonden om hem tijding te brengen, als er iets verkeerd ging. De hardlooper kwam terug met het bericht, dat het gansche detachement gesneuveld was. Het was als de bode in het boek Job: »En de Sabeërs deden eenen inval en namen ze en sloegen de jongeren met de scherpte des zwaards, en ik ben maar alleen

ontkomen om het u aan te zeggen." De andere detachementen waren voorspoediger en behaalden ten slotte een volledige overwinning. Tegen den avond keerden de overwinnaars naar Stanley's legerplaats terug, na verscheiden dorpen verbrand te hebben, en veel vee en een groote hoeveelheid graan medevoerende. Toen de monsterrol werd atgelezen, bevond Stanley, dat hij aan dooden een en twintig man verloren had. Er werd opgegeven, dat aan de zijde des vijands vijf en dertig man gedood waren. Men moet erkennen, dat deze verhalen van wilden, die met Sniderbuksen doodgeschoten worden, van verbrande dorpen en »buitgemaakte" ossen en koeien niet verkwikkend zijn om te lezen. Maar daarbij moet men ook in het oog houden, dat Stanley dezen strijd volstrekt niet gezocht had, dat hij de wilden vriendelijk behandeld en eerlijk met hen handel gedreven had, en dat hij zich getroost had door den »tooverdokter" bedrogen te worden, wiens duivelbezwingingen met het hart van den geslachten os misschien een groote rol hadden gespeeld bij de inleiding tot den strijd.

Het gevecht werd den volgenden dag hervat, en het schijnt, dat de wilden toen geheel ontmoedigd waren; want met buit, voldoende om zijn mannen zes dagen te onderhouden, hervatte Stanley zijn tocht noordwaarts, en toen hij de verliezen, die hij geleden had, overzag, bevond hij, dat zij werkelijk verschrikkelijk waren. »Wij vormden nog" schrijft hij, »een geduchte krijgsmacht, sterk door ons aantal, onze geweren en onzen voorraad, hoewel wij voor een expeditie, die ten doel had zooveel duizenden mijlen nieuwe landstreken te ontdekken, gevoelig geleden hadden. Ik was van de kust opgerukt met meer dan 300 man; maar toen ik de expeditie te Mgongo Tembo in Iramba monsterde, dat wij bereikten drie dagen na het tooneel van den strijd verlaten te hebben, bevond ik, dat er nog maar 194 man over waren. In minder dan drie maanden had ik door dy-

senterie, honger, hartkwalen, desertie en oorlog ruim 120 man Afrikanen en een Europeaan verloren."

Zoo kwamen zij nu in het land van Iramba, waar de bewoners een buitengewoon zenuwachtig volk schijnen te zijn, want nauwelijks krijgen zij vreemdelingen in het oog, of zij beginnen te schreeuwen: »Mirambo komt met zijn roovers." Deze Mirambo is een geducht veroveraar en vrijbouter, die in deze streken alom gevreesd is. Tegen hem hielpen geen »medicijnen", fetisjen of toovermiddelen; en »hij schijnt", zegt Stanley, »in dit gedeelte van het Afrikaansche binnenland met alle volken in oorlog te zijn en zich op de meest verschillende punten te gelijk te kunnen vertoonen." Toen Stanley het Victoria Nyanza naderde, bevond zich de vreeselijke Mirambo werkelijk op een dagreis afstands van hem, in oorlog met het volk van Oesanda en Masari; en een keer of wat stond de ontdekker op het punt met de inboorlingen in een strijd gewikkeld te worden, omdat zij de expeditie aanzagen voor de bende van Mirambo.

Onder afwisselend geluk trok de troep van Mgongo Tembo in Iramba naar het Nyanza, waarbij zij Oesoekoema in zijn volle lengte moesten doortrekken door de distrikten Montiti, Oesiha, Mondo, Sengerama en Marys en verder door Oesmaow. Zij bereikten het meer na een marsch van zevenhonderd twintig mijlen.

»Nu" schreef Stanley naar Engeland op 1 Maart 1875, »na onzen langen tocht houdt de expeditie halt op honderd el afstands van het meer, en als ik het lichtgolvende water zie, brand ik van verlangen de Lady Alice te water te laten om die geheimzinnige oevers te onderzoeken. Hoewel het meer daar voor mij ligt, weet ik nog even weinig van den vorm en den omvang als iemand in Engeland en Amerika. Ik heb de inboorlingen van Oesjambi nauwkeurig over dit onderwerp ondervraagd, maar niemand kon mij voldoende inlichtingen geven, — hoewel zij niet aarzelden in hun ant-

woorden, — of het meer een geheel of een reeks van watervlakten is. Ik hoor een menigte vreemde namen, maar of zij landstreken of meren moeten beteekenen, kan ik onmogelijk raden, want het volk heeft natuurlijk eene zeer oppervlakkige kennis van de aardrijkskunde.”

Den 18^{en} October 1875 maakte de *Daily Telegraph* op nieuw een brief van den ontdekker openbaar, geschreven te Kagehyi en gedateerd van 15 Mei. In dezen brief was ook een kaart ingesloten, zoodat het Europeesche publiek de ligging der streken, die hij in zijn laatste bericht vermeld had, kon nagaan. In dit bericht deelt hij mede, dat tusschen het distrikt Oesjambi in Oesoekama en de Sjimioe, de voornaamste bronrivier van het Nyanza, de nette dorpen Sima en Magoe liggen, die door onafhankelijke opperhoofden bestuurd worden. Op den oostelijken oever der Sjimioe ligt Maganza, een bergachtige en woeste streek, dun bevolkt en veel bezocht door olifantenjagers. Verder op ligt langs den oever Manasoe, een landstreek, waar men eveneens talrijke olifanten vindt. Dit land strekt zich uit tot de Spekegolf, waar de bergachtige kust plotseling plaats maakt voor een vlakke, moerassige landstreek. Dit land heet Wiregedi en wordt bewoond door een ruw en onvriendelijk slag van menschen. Tegenover de heuvelreeksen van Manasoe en Maganze liggen de naakte rotsen en vlakten van Sjahohi, Oeramba en Oeroeri, die door valleien gescheiden worden, even kaal en dor als de landengte van Suez. Alleen langs de kust vindt men een strook kreupelhout en riet. Ten westen van Oeroeri vormt het meer eene golf, voor welke het groote eiland Oekerewe ligt, »een land rijk aan vruchtbare weilanden en met overvloed van ivoor en van vee.” »De Wakereweh,” zegt Stanley, »zijn een ondernemend en handelsdrijvend volk, en hun koning Loekongeh, is een zeer vriendelijk man.” Hun kanoes bezoeken de kusten van Oegeyeha, Oesongora en Oezoeiza. Nadat hij zijn klein vaartuig, de

Lady Alice, had laten ineenzetten, deed Stanley een omstandigen verkenningsstocht over het Victoria Nyanza. Het volgende is een zeer schilderachtige episode uit een van die uitstapjes langs de kust: —

»Tegen den middag was ik juist onder den evenaar, en vier mijlen meer noordelijk kwam ik in een kleurloos water, waar een flauwe stroom zuidwestelijk liep. Een kleine baai opmerkende, die breed genoeg was om den mond uit te maken van een groote rivier, en geen land ziende aan het oostelijk uiteinde, hield ik mij overtuigd, dat ik een rivier ontdekt had, die de Sjimioe evenaarde; maar binnen een uur had ik de gansche kust langs gevaren en ingezien, dat het slechts de baai van Nikidimo was. Wij ankerden dicht bij een dorp en begonnen de aandacht te trekken van eenige visschers, die er vrij woest uitzagen; maar de naakte barbaren staarden ons van onder hun verwilderden haarbos aan en liepen haastig weg om hun vrouwen en kinderen te vertellen, hoe plotseling een verschijning hen had verrast in de gedaante van een boot met witte vleugels, waarin zich vreemde mannen bevonden met roode mutsen op het hoofd, met uitzondering van een — een man met een bleeke kleur van huid, in het wit gekleed, wiens gelaat bloedrood was, — en die, onverstaanbare klanken uitstootende, hen op de vlucht gejaagd had. Dit zal een aardige tradie worden, een wonder meer bij de vele, die nu reeds in Oegeyeya verteld worden, en dat door de kunst van opsiering den verbijsterden wilde bij uitstek en van nature eigen, mettertijd het wonderbaarlijkste van alle wonderen kan worden.»

Hij voegt er nog bij: »Bespeurende dat onze beleefdheid zoo ruw werd afgewezen, verlieten wij die kleine baai en voeren naar eene andere, die grooter en belangrijker was. Aan het uiteinde liep er een rivier in uit, welke, naar wij door een lang en geduldig navragen van de vreesachtige in-

boorlingen vernamen, de Oegoweh was. Hier waren de rivierpaarden even stout als de menschen schuw, en de Lady Alice moest voor een paar van die monsterachtige amphibieën sneller op de loop gaan dan zelfs de wilden van de Naki-dimo voor ons. Een jachtpartij op hippopotamussen zou zeer eigenaardig zijn in een boot, die er bepaald op gebouwd was; dan konden zij de zijden met hun geweldige kaken afsplinteren en zooveel brullen en stampen als zij wilden; maar de Lady Alice met haar teere huid van cederhout en sijne ribben zal, als ik het kan vermijden, nooit in al te nauwe aanraking komen met het ijzerharde ivoor van den ruwen hippopotamus; want zij zou tot splinters vermorzeld en als een ei plat geslagen zijn, voor men een woord kon zeggen, en dan zouden de krokodillen ons op hun gemak verslinden. De taak van den ontdekker is in mijn oog verhevener dan de jacht op rivierpaarden; en onze kloeke cederhouten boot heeft nog eenige duizenden mijlen af te leggen, voor zij haar taak volbracht heeft. De nog onbekende oppervlakte van het Victoria Nyanza naar het noorden en westen en dan weer zuidwestelijk, lokt ons aan om haar natuurschoon en hare wonderen in oogenschouw te nemen. Het stormachtige Albertmeer en het nog onherbergzamer Tanganyika-meer, hoewel nog meer verwijderd, noodigen ons uit om hunne wateren te doorploegen, en de verre meren Bangweolo, Mwero en Kamolondo met de Lincolnmeren beloven ons fraaie natuurtafereelen en even rijke belooning, indien wij slechts zoolang bestand zijn tegen het woeden der stormen, de moeraskoortsen en de vijandelijke aanvallen der onwetende wilden." De houding der inboorlingen wisselde af tusschen het vriendschappelijke en het woeste, — waarbij ongelukkig het laatste de overhand had. »Wij vlogen," zegt Stanley »met uitgespreide zeilen voort langs de kust van Mahata, waar wij een zoo dichte bevolking en talrijke dorpen zagen, als wij nergens elders hadden opge-

merkt. Wij wilden nog eene poging doen om van de inboorlingen de namen te vernemen van sommige dezer dorpen en stuurden daarom naar een inham op de westkust van Mahata. Wij ankerden op vijftig el afstands van de kust en vierden onzen kabel zoover, dat slechts een voet of wat diep water ons van den oever scheidde. Een half dozijn mannen ongeveer, met kleine landschelpen boven hun ellebogen en een krans daarvan om hun hoofd, naderden ons. Wij begonnen een vriendschappelijk gesprek met hen, waarbij zij de streek »Mahata» noemden in Oegeyeya; meer wilden zij niet mededeelen, eer wij aan land kwamen. Wij maakten ons gereed dit te doen, maar hun aantal op het strand groeide zoo aan, dat wij genoodzaakt waren ons weer wat terug te trekken, tot zij kalmer geworden zouden zijn en ruimte gemaakt zouden hebben. Zij schenen te denken, dat wij ons voor goed wilden verwijderen, want plotseling kwam uit het kreupelhout bij de plaats, waar wij hadden willen landen, zulk een aantal werpspietsen, dat wij ons zeil opzetten, en hen verlieten om hun verraderlijke kunsten te beproeven op een andere boot of kanoe, die minder voorzichtig mocht zijn. Wij zagen, hoe het teleurgestelde volk beraadslaagde op een kleinen heuvel achter het kreupelhout, dat het meer omzoomde; en ongetwijfeld meenden zij, dat wij een kleine landtong aan het noordelijk uiteinde der baai zouden passeeren, want zij juichten over het vooruitzicht van ons prijs te maken maar wij, het zeil inhalende, hielden rechtsaf, ver buiten het bereik van boog of slinger, en hielden tegen den avond op een klein eiland aan, waar wij onze boot op het strand haalden en veilig kampeerden.

Den volgenden dag zetten wij onzen weg voort langs de kusten van Ndoeroe en Wangano en zeilden eene baai binnen, die het noordoostelijk uiteinde vormt van het meer Victoria Nyanza. Manyara, aan de oostzijde van de baai, is

een bergachtig land, terwijl de streek juist aan het noord-oostelijk uiteinde, waar de Yagama in het Nyanza valt, vlak is. De kust tegenover Manyara is die van Moewanda en het voorgebergte Chaga, terwijl het langwerpige eiland Oesoegoeroe, dat van het westen naar het oosten zich voor den mond der baai uitstrekt, deze bijna geheel afsluit. Te Moewanda beproefden wij nogmaals ons geluk met de inboorlingen, en ditmaal werden wij niet bedrogen, zoodat wij in staat waren een goede provisie eetwaren tegen matigen prijs in te slaan. Wij kregen er al de inlichtingen, die wij verlangden. Baringo, zeiden zij, is de naam, die door het volk van Oegana gegeven wordt aan Ndoeroe, een distrikt van Oegeyeya, en de baai, waar onze boot ankerde, was het uiteinde van het meer; ook hadden zij nooit gehoord van eenig ander meer, groot noch klein, dan het Nyanza. Ik heb de kust van Moewanda tot Oeganda en mijn bezoek bij Mtesa benevens mijn aangename ontmoeting met kolonel Linant de Bellefonds van den staf van Gordon, reeds uitvoerig genoeg beschreven, zoodat het onnoodig is hierop terug te komen."

De ontdekker was met den koning van Oeganda overeengekomen, dat Zijne zwarte Majesteit Stanley dertig kanoes zou leenen en een contingent van vijfhonderd man om de expeditie van Oesoekama naar de Katonga te geleiden. Met deze belofte en tien kanoes bij voorbaat verliet hij Murchisonbaai den 17^{den} April. De kanoes bleven tot de Katonga bij hem; maar hier verklaarde de bevelhebber der manschappen uit Oeganda, dat hij naar Sasse moest oversteken, twaalf mijlen van het vasteland en het grootste eiland in het Nyanza, om de overige twintig kanoes, welke Mtesa, koning van Oeganda, had toegezegd, af te halen. De bevelhebber gaf Stanley twee kanoes mede en beloofde hem spoedig met de geheele vloot in te zullen halen. Stanley was terstond bereid hierin toe te

stemmen, daar hij er naar haakte zijn ontdekkingsstocht om het meer voort te zetten en Oesoekama te bereiken na zoo lange afwezigheid van de hoofdmacht der expeditie.

Te gelijk met het hier medegedeelde verslag kwam ook de onderstaande, diepgevoelde brief in Engeland aan, door Stanley aan den vader van Edward Pocock gericht. In denzelfden zin schreef hij aan de moeder van Francis Barton:

Kagehyi, aan het Victoria Nyanza
4 Maart 1875.

Aan den heer Henry Pocock.

Waarde Heer,

Een zeer onaangename, immers treurige taak rust op mij, want ik moet u tot mijn smart den dood berichten van uwen zoon Edward, die aan typhouse koorts is bezweken. Slechts korten tijd was hij in mijn dienst, maar toch lang genoeg, dat ik kan beseffen, hoe groot het verlies voor u is, want ik geloof, dat er weinig vaders zijn, die kunnen roemen op beter zoons dan de uwe. Zoowel Frank als Ted hebben getoond ferme mannen te zijn, nobel en kloek van hart en trouw in den dienst. Ted had zich bij de deelgenooten der expeditie bemind gemaakt door zijn aangenaam karakter, zijn opgeruimdheid en door verschillende eigenschappen, die door de inheemsche soldaten onzer krijgsmacht zeer op prijs gesteld werden. Voor het aanbreken van den dag waren wij gewoon aan de opwekkende tonen van zijn hoorn, die ons tot den arbeid van een nieuwen dag riep; des avonds, om de wachtvuren, vervroolijkte hij ons door zijn lieve, eenvoudige liederen, waarvan hij een onuitputtelijk repertoire had. Al was hij zelf ook vermoeid van den marsch, zoo was het toch zijn taak den afgematten troep bericht te brengen, wanneer de voorhoede de legerplaats bereikt had, zoodat hij bepaald een schat voor ons allen was; en ik

moet zeggen, dat ik nooit iemand gezien heb, die bestand was tegen wat uw zoons op deze expeditie zoo geduldig en zonder morren hebben verduurd. Ik heb nimmer eenige klacht gehoord noch van Frank noch van Ted, — nimmer eenig ontevreden woord of den wensch, dat de expeditie nooit een voet gezet had in Afrika, zooals bij velen in hun omstandigheden al licht het geval geweest zou zijn; gij kunt u dus wel voorstellen, dat, zoo het verlies van een uwer zonen uw vaderlijk hart bedroeft, het ook ons evenzeer smart gedaan heeft, waar wij, als het ware als één huisgezin, omringd waren door zooveel gevaren en moeilijkheden. Toen wij te Soena in Oeroeri aankwamen, klaagde Ted, na een zeer langen marsch, over pijn in de lendenen. Ik zag er geen kwaad in en vond het vrij natuurlijk na een marsch van twintig mijlen, maar zeide hem, dat hij moest gaan liggen, en den volgenden dag wel beter zou zijn, daar het waarschijnlijk vermoeidheid was. Den volgenden morgen bezocht ik hem, en hij klaagde weer over pijn in zijn knieën en rug, wat ik als rheumatiek beschouwde en als zoodanig behandelde. Den derden dag klaagde hij over pijn op de borst, moeilijke ademhaling en slapeeloesheid, waardoor ik bespeurde, dat hij aan een andere ziekte leed dan rheumatiek; maar wat het was, kon ik niet raden. Hij was een weinig koortsig, waarom ik hem een mostaardpleister gaf en wat losmakende middelen. Tegen den avond begon hij te ijlen, en zijn tong bekijkende, bevond ik, dat deze bijna zwart en met donker grijs beslag bedekt was. Uit deze symptomen maakte ik op, dat hij een ernstigen aanval had van intermitterende koorts, waaraan ik te Oedzjidzi geleden had in 1871, en daarom wachtte ik het geschikte tijdstip af om kinine toe te dienen, — als namelijk de koorts wat verminderde. Maar toen op den vierden dag de zieke nog steeds ijelde, raadde ik Frank aan hem met een spons met koud water te wasschen en hem te verkleeden, waarbij

ik opmerkte, dat de borst van den patiënt bedekt was met vlekken, die op de puisten van de kinderpokken geleken, wat mij zeer verbaasde. Het was toch niet denkbaar, dat hij de kinderpokken had; en ik kon maar niet nagaan, wat hem dan scheelde; maar toen ik mijn geneeskundige boeken opsloeg, kwam ik tot het besluit, dat uw zoon een typhouse koorts had, waarvan alle verschijnselen onmiskenbaar aanwezig waren; en zoowel Frank als ik hebben sinds al onze zorgen aan hem gewijd. Hij werd gevoed met arrowroot en brandewijn, en wij deden al wat in ons vermogen was; maar het was blijkbaar een ernstig geval, al hoopte ik nog, dat zijn sterk gestel hem zou redden.

Den vijfden dag waren wij genoodzaakt onzen tocht te vervolgen na een rust van vier dagen. Ted werd in een draagstoel geplaatst en gedragen op de schouders van vier mannen. Den 17^{den} Jan. te 10 uur hielden wij halt te Sjiwyoe, en op het oogenblik dat hij in de legerplaats werd neergezet, blies hij den laatsten adem uit. Onze brave makker was dood. Wij begroeven hem dien nacht onder een boom, op welken zijn broeder Frank een diep kruis had ingesneden, en wij lazen de schoone liturgie der Engelsche kerk, terwijl wij zijn arm afgetobd lichaam in zijn laatste rustplaats legden. Vrede zij zijner assche! Die arme Ted verdiende een beter lot dan in Afrika te sterven, maar hij kon onmogelijk een zachter uiteinde gehad hebben. Moge mijn dood even kalm en zonder smart zijn als de zijne. Hij bleef bewaard voor de stormachtige tooneelen, die wij kort daarna doorleefden in onzen oorlog met de Watoeroe; en wie weet voor hoeveel meer hij nog bewaard bleef? Maar ik weet, dat hij zich zeer verheugd zou hebben, had hij met ons kunnen zijn in dit uur van triomf, nu wij neerzien op de lachende wateren van de groote bron des ouden Nijls. Niemand onzer zou meer opgetogen geweest zijn over het tafereel daar vóór ons dan hij, want hij was een

zeeman in zijn hart, en hij hield van het water. Toch zeg ik nog eens: Vrede zijner assche! Wees getroost, want Frank leeft nog, en naar alle waarschijnlijkheid zal hij tot u wederkeeren met eer en roem, waarover hij en ook gij reden zult hebben trotsch te zijn. Geloof mij, waarde heer, oprecht en welmeenend de uwe,

HENRY M. STANLEY.

Hij beschrijft de Katonga als een niet zeer groote rivier met slechts ééne monding.

»De Amionzi rivier», gaat hij voort, »loopt uit in het Nyanza, ongeveer acht mijlen w. z. w. van de Katonga. Oegoenga strekt zich uit tot de Kagerah op 0° 40' z. b. Op den zuidelijken oever der rivier begint Oesongora, dat zich uitstrekt tot 1° z. b. Zuiderlijker begint Kamiroe, dat zich uitstrekt tot 1° 15' z. b. Daarna komt Oewya met een landbevolking, welke met die van Oekerewe overeenkomt. Voorbij Oewya ligt Oezinja of Oezinza, dat ook wel Mweri genoemd wordt door de Wanyamwezi. Oezinja strekt zich zuidwaarts uit tot Jordan's Nullah, en ten oosten ligt weer Osoekama, terwijl wij een dag zeilens van Jordan's Nullah Muanza passeeren, dat Speke in 1858 bereikte, en dit brengt ons», zoo eindigt hij, »weer thuis te Kagehyi en in onze legerplaats terug, waar wij met vreugde begroet worden door hen, die nog in leven zijn, hoewel wij helaas de arme kerels te betreuren hebben, die in onze afwezigheid door ziekte ontijdig ten grave gesleept zijn.

»Te huis, te huis, al is het nog zoo eenvoudig.» Verbeeld u, te huis te zijn te Kagehyi! Hij was acht en vijftig dagen uit zijn legerplaats afwezig geweest, in welken tijd hij met zijn flinke, kleine boot meer dan duizend mijlen kust van het Victoria Nyanza had bezocht. Op zijn terugkomst te Kagehyi wachtte hem de treurige tijding van den dood van een zijner beide overgebleven blanke metgezellen,

Frederick Barker, die aan congestie der longen was gestorven den 23sten April. »Er zijn dan» schrijft Stanley, »twee van de vier blanken dood. De dood roept ons toe, wie nu? en wellicht zullen onze verschillende vrienden droef en vriendelijk vragen: wie zal nu volgen? Dit zal ons echter niet afschrikken. Het had niets geholpen, al hadden wij getracht dit noodlottige land te ontvlieden; want tusschen ons en de zee liggen zevenhonderd mijlen van het ongezondeste land uit Afrika. Het vooruitzicht vóór ons is schooner, al hebben wij ook in die richting nog drieduizend mijlen te marscheeren. Maar wij hebben daar nieuwe en wonderlijk onbekende streken voor ons, waarvan de mysteriën ons een artseneij zullen zijn, die ons zal doen spotten met koorts en dood.»

Een andere zeer belangwekkende mededeeling van Stanley werd, hoewel reeds van 15 April gedateerd, eerst den 15^{en} November 1875 gepubliceerd. Deze was geschreven uit Oelagala, de resedentie van Mtesa, koning van Oeganda, eene persoonlijkheid, van welke de lezer reeds meermalen gehoord heeft, en met wien hij bij deze gelegenheid nader kennis maakt. Deze brief vormde het bericht, door Stanley toevertrouwd aan graaf Linant de Bellefonds, een Fransch officier in dienst van den Egyptischen khedive. Na den dood van Linant scheen het verloren maar werd gelukkig toch nog teruggevonden. In deze berichten beantwoordt de ontdekker het probleem: is het Victoria Nyanza één meer, of bestaat het uit een reeks van meren, zooals Livingstone meende? De ontdekkingen van Stanley leiden tot het besluit, dat het Victoria Nyanza één groot meer of binnensee is.

»Ik heb met de Lady Alice nagenoeg de geheele zuidoosten noordoostkust van het Victoria Nyanza onderzocht; ik ben doorgedrongen in elke baai, inham en kreek, welke de kust bevat, en ik heb zevenendertig opmetingen gedaan, zoodat ik mij gerechtigd acht onbevooroordeeld de bedoelde

vraag te beantwoorden. Ik heb een massa aantekeningen verzameld met betrekking tot de landen, die ik bezocht heb, en in mijn legerplaats te Oesoekoema heb ik alle middelen om een juiste kaart samen te stellen, maar op dit oogenblik heb ik noch papier noch de noodige instrumenten bij mij om de stellingen, die ik opgenomen heb, af te teekenen. Ik nam niets mede dan een waterpas, een sextant, chronometer, twee aneroiden, een kooktoestel, een loodlijn, eenige geweren met ammunitie en verdere provisie, daar ik de boot niet meer dan volstrekt noodig wilde bezwaren, opdat zij zich op het stormachtige Nyanza gemakkelijk zou bewegen. Maar zoodra ik in de legerplaats teruggekeerd ben, zal ik een nauwkeurige kaart teekenen van het Nyanza en mijn aantekeningen van de verschillende landen, die ik bezocht heb, uitwerken, zoodat zij voor nadere studie bruikbaar worden."

Maar vergezellen wij nu den ontdekker naar den machtigen alleenheerscher van Oeganda.

Te Beyerl aangekomen zijnde, werden wij verwelkomd door eene vloot van kanoes, welke Mtesa had afgezonden om ons naar Murchison-kreek te geleiden, en den 4^{den} April landde ik onder den toeloop eener menigte van tweeduizend personen, die mij begroetten met een oorverdoovend geweervuur en het wuiven met vlaggen. Katakiro, de hoofdmoecongoue, of ambtenaar in Oeganda, bracht mij toen naar een geschikt ingericht kwartier, waar kort daarop zestien geiten gebracht werden, tien ossen, een talloos aantal bananen, zoete aardappelen, benevens eieren, kippen, melk, rijst, gierst en boter. Na een zoo koninklijke en milde gift was ik nieuwsgieriger dan ooit om den edelmoedigen vorst te zien; en in den namiddag liet Mtesa, die alles reeds vooraf voor mijne receptie had voorbereid, mij weten, dat hij bereid was mij te ontvangen. Toen ik mijn kwartier verliet, bevond ik mij in een ruime straat, tachtig voet

breed en een halve mijl lang, langs welke zijne lijfwacht geschaard was met de officieren en hun gevolg ten getale van ongeveer drieduizend personen. Aan het uiteinde van deze straat, met den gevel op de straat uitzijnde, stond de audiëntiezaal van den koning, en in de schaduw zag ik flauw de gedaante van den koning, op een stoel zittende. Toen ik naderbij kwam, losten de soldaten voortdurend hunne geweren. De tamboers, zestien in getal, trommelden uit al hun macht, en met de vlaggen werd gewuifd, zoodat ik het bewustzijn kreeg, hoe ver al deze omslag mijne verdiensten overtrof, en dus zeer verlegen was over een zoo vleiende ontvangst. Toen ik aan de audiëntiezaal was gekomen, stond de koning op — een lange, slanke gestalte, in Arabisch kostuum — kwam mij eenige stappen tegemoet, stak mij zonder te spreken de hand toe, terwijl de trommels met hun geweldig geraas voortgingen, en ik hoe langer hoe minder op mijn gemak geraakte. Toen eindelijk de groote trommen zwegen, en het gastvrije rumoer der talrijke schelle fluiten ophield, werd ik uitgenoodigd te gaan zitten, waarbij Mtesa het voorbeeld gaf, gevolgd door zijn officieren ongeveer honderd in getal. Ik kon nu meer op mijn gemak de gedaante en trekken van dezen machtigen vorst beschouwen. Mtesa is ongeveer vier en dertig jaar oud en lang en slank gebouwd, zooals ik reeds zeide, maar met breede schouders. Zijn gelaat maakt een zeer aangenaamen indruk, er spreekt verstand en zachtaardigheid uit. Hij heeft groote oogen, zijn neus en mond zijn veel beter gevormd, dan bij de negers gewoonlijk het geval is, en naderen meer tot die van den Arabier van Muskate met een flauw mengsel van negerbloed. Zijn tanden zijn zeer fraai en schitterend wit."

Zoodra Mtesa begon te spreken, was Stanley bekoord door zijn manieren, want er lag de beschaving van den echten gentleman in — het was te gelijk vriendelijk, bevallig en beminnelijk. Het moest den reiziger overtuigen,

dat hij in dezen vorst een vriend, een edelmoedig koning en een verstandig heerscher gevonden had. »Hij staat» schrijft Stanley, »persoonlijk niet lager dan Seyd Burghasi, den Arabischen sultan van Zanzibar en schijnt mij inderdaad precies een kleurling toe, die Europeesche hoven heeft bezocht en een zekere beschaafde toon en gemakkelijke manieren heeft aangeleerd met een groote mate van algemeene kennis.»

Grootscher feiten moeten vermeld worden:

»Den derden dag,» schrijft Stanley, »oefenden de troepen van Mtesa zich in het schijfschieten, en den vierden marcheerden wij allen naar de groote hoofdstad, het Kiboega van Oeganda, Oelagalla of Oeragara. Mtesa is een groot koning. Hij is een vorst, die elken verstandigen Europeaan voor zich moet innemen, daar deze in Zijne zwarte Majesteit de hoop van Midden-Afrika zou zien. Hij is koning van Karagwe, Oeganda, Oenyoro, Oesoga en Oesoei. Dageelijks vond ik iets, waardoor mijn achting voor hem vermeerderde. Hij bootst gaarne Europeanen na vooral in wat hij van hun groote mannen verneemt, wat onder goede leiding tot een grooten zegen zou kunnen strekken voor zijn land. Hij heeft groote wegen laten aanleggen in de buurt van zijne hoofdstad tegen den tijd, dat een welwillende Europeaan hem een rijtuig op wielen zal zenden. Naarmate wij de hoofdstad naderden, nam de breedte van den weg van Oesavara toe van 20 tot 150 voet. Op deze prachtige breedte zagen wij de hoofdstad op een hoogte gelegen, van waar men een zeer uitgestrekt vergezicht heeft over een schilderachtig en rijk land, bloeiende met plantages en banaanbosschen en vette weiden. Natuurlijk bieden hutten, hoe groot ook, weinig aantrekkelijks aan een tooneel; maar een lange vlaggestok en een onmetelijke vlag gaven eenige afwisseling aan het tooneel. Toen wij aan de hoofdstad kwamen bevond ik, dat het uitgestrekte blok gebouwen

op de hoogte de koninklijke residentie uitmaakte, die door vijf palissaden en ronde pleinen omringd was, en van de stad gescheiden werd door een ringweg, van 100 tot 200 voet breed, en op welke zes of zeven indrukwekkende straten uitliepen; aan deze straten waren de hutten afgewisseld door tuinen.

Den dag na mijne aankomst werd ik plechtig ten gehoor ontvangen in het koninklijk paleis. Er was nu niets meer te bespeuren van de primitieve tooneelen, zooals ze in het werk van Speke worden geschilderd. De lijfwacht, in wit katoen gekleed, wekte nu geenszins, zooals toen, den lachlust op. De officieren waren zeer flinke figuren, rijk gekleed in Arabisch kostuum. Het paleis was een groot en statig gebouw, waarvan de wanden goed opgetrokken waren van riet, terwijl hooge boomstammen den zolder droegen, die aan de binnenzijde met laken bekleed was. Den vierden dag na mijne aankomst kwam het bericht, dat een andere blanke naar de hoofdstad kwam uit de richting van Oenyyoro, en den vijfden had ik het bijzondere genoeg kennis te maken met kolonel Linant de Bellefonds van het Egyptische leger, die door kolonel Gordon naar Mtesa gezonden was om een handelsverdrag tot stand te brengen tusschen dezen en de Egyptische regeering. Deze ontmoeting, hoewel niet zoo verrassend als mijne eerste samenkomst met den eerwaardigen David Livingstone te Oedsjidsji in November 1871 was toch recht aangenaam voor allen, die er in betrokken waren. In kolonel de Bellefonds vond ik een uiterst welonderricht man van veel energie en een groot reiziger. Zijne bekendheid met de streken tusschen Oeganda en Kartoem was zeer nauwkeurig, waaruit ik opmaak, dat de aardrijkskunde van Midden-Afrika tusschen de water-vallen van den Nijl en Oeganda nu weinig duisters meer oplevert."

De heer Stanley is vast overtuigd, dat het koninkrijk

Oeganda van alle Midden-Afrikaansche landen het gunstigst gelegen is voor het stichten van zendelingsposten. »Ik doe een beroep,» zoo schrijft hij, »op den zendingspost te Zanzibar en op de Vrije Methodistengemeente te Mombasa, op de voornaamste philanthropen en op het vrome volk van Engeland. Hier heeren, hebt gij eene gelegenheid — neemt ze te baat! Het volk op den oever van het Nyanza roept u. Volgt uwe eigen edelmoedige roeping, en luistert naar hen; en ik verzeker u, dat gij in één jaar meer bekeerlingen zult maken tot het christendom dan alle andere zendelinggenootschappen te zamen. De bevolking van Mtesa's koninkrijk is zeer dicht. Ik schat het aantal zijner onderdanen op twee millioen zielen. Gij behoeft niet op te zien tegen de kosten van zulk eene vestiging, daar Mtesa alleenheerscher is en de onkosten tienvoudig zal terugbetalen met ivoor, koffie, ottervellen van zeer fijne kwaliteit, of zelfs in vee, want dit land is ontzaglijk rijk aan al deze produkten. De weg herwaarts loopt langs den Nijl of over Zanzibar, Oegogo en Oenyanyembe. De eerste weg schijnt, zoo lang ten minste kolonel Gordon de landen aan den Boven-Nijl bestuurt, de gemakkelijkste.

Met alle bescheidenheid zou ik in bedenking willen geven, dat de zendingen Mtesa als geschenken zouden brengen drie of vier uniformen, ruim versierd met goudgalon; benevens een half dozijn Fransche képis, een sabel, een koppel pistolen met de daartoe behoorende ammunitie; een goed jachtgeweer en buks van goede kwaliteit, want de koning is geen wilde; een goedkoop eetservies van Brittaniametaal, een ijzeren bedstede met gordijnen, eenige stukken gebloemd katoen, laarzen enz. Als handelsartikelen zouden zij ook kunnen medenemen fijn blauw, zwart en grijs laken, een aantal militaire knopen, goudgalon en koord, zijden koord van verschillende kleuren zoowel als band, stukken linnen voor hemden, fijne roode dekens en een voorraad rood

laken, met eenige stoelen en tafels. Deze artikelen zouden zeker bij verkoop een ontzaglijke winst afwerpen.

Ten behoeve van de zending zelf is 't meest noodig een voorraad hamers, zagen, avegaars, beitels, bijlen, hakmessen, kuipersbeitels en verdere timmermans- en smidswerktuigen, daar de Waganda zeer leerzaam zijn; drilboren en kruit om te laten springen, troffels, een paar ferme aambeelden, een smidsoven met blaasbalg, een voorraad draadnagels en spijkers, een ploeg, spaden, schoffels, houweelen en een paar lichte wagentjes als modellen, met sommige andere artikelen, die de bedoelde personen met hun eigen gezond verstand wel zullen uitdenken. Wenschelijk zou ook een voorraad tuinzaden en graansoorten zijn; zoo ook loodwit, lijnolie, borstels, eenige deelen van geïllustreerde bladen, gekleurde prenten, een tooverlantaarn, vuurpijlen en een fotografisch toestel. De geheele inrichting behoeft niet meer te kosten dan vijf duizend pond sterling." 1)

Den 7^{den} Augustus 1876 was de *Telegraph* in staat een zeer belangwekkend maar weer vertraagd verslag van Stanley mede te deelen, geschreven den 29sten Juli 1875 van het Mahyiga eiland, drie mijlen van het Bambireh eiland in het meer Victoria Nyanza. Dit verslag bevat een uitvoerig verhaal van een wanhopenden strijd tusschen Stanley en een stam woeste en verraderlijke wilden, die met hun nederlaag eindigde, maar waarbij de ontdekker en zijn mannen te nauwernood aan het dreigende gevaar ontkwamen.

»Op den achtermiddag kregen wij onzen groot-admiraal Magassa in 't zicht met een groote vloot kanoes, langzaam pagaaierende naar een naburig eiland, waar hij overnachtte.

1) Stanley's wensch bleef niet onvervuld. Reeds is, naar Petermann's Mittheilungen vermelden, de grond voor een zendingsstation in Oeganda gelegd. Zie Aardrijkskundig Weekblad van 12 Maart jl.

Om hem tot wat meer spoed te bewegen, zeilde ik van Moesira naar Alice eiland, vijf en dertig mijlen verder gelegen. De twee bevelhebbers van de kanoes, die ons eskorteerden, vergezelden ons een paar mijlen, en toen, verschrikt door het dreigende weer, wendden zij en riepen ons te gelijk toe, dat zij ons zouden volgen, zoodra de wind bedaarde. Het was bijna middernacht, toen wij Alice eiland bereikten, en op een licht aan de kust aanhoudende vonden wij gelukkig een goed beschutten inham. Het licht, dat wij bespeurden, was dat van een vuur, door eenige Bambireh visschers aangelegd om visch te bakken. Onze mannen waren zoo hongerig, dat zij dit voedsel in beslag wilden nemen, tot grooten schrik van de eigenaars. Ik hield mijn volk in bedwang en stelde de visschers gerust door hun den dubbelen prijs te betalen voor een hoeveelheid visch, die voldoende was voor een dag provisie van de bemanning der boot." Verder op schrijft hij:

»Met het aanbreken van den dag haastten wij ons de gevaarlijke ankerplaats te verlaten voor een stevige bries uit het noordoosten, en binnen drie uur kwamen wij aan de geschikte kleine kreek bij het dorp Kadzjoeri, op de zuidoostpunt van Bambireh eiland. Daar de groene hellingen met uitgestrekte aanplantingen bedekt waren, tusschen welke kudden vet vee weidden, beloofden wij ons een overvloed van goed voedsel, rijpe bananen, een vette geit, een ruimen voorraad melk en andere zaken, die uitgehongerden mannen welkom zijn. Maar wij werden teleurgesteld door de oorlogskreten, die wij hoorden van een grooten troep volk, op het plateau boven het dorp samengestroomd. Toch kwamen wij nader; de honger maakte ons vertrouwend; en wij hielden ons verzekerd, dat een rijke schatting het meest oorlogzuchtige opperhoofd tot vrede zou stemmen. De voorzichtigheid fluisterde mij in, dat wij ten minste onze geweren gereed moesten houden, wat ik

dan ook deed, en toen roeiden wij langzaam de kreek binnen, overtuigd dat, zoo vijandelijkheden begonnen, wij het spoedig genoeg zouden bemerken om terug te trekken. Wij hielden halt op den afstand van twintig el van 't land; en ik bemerkte, dat de houding der inboorlingen, toen zij naderbij kwamen, vriendschappelijker werd. Wij wisselden de gewone begroetingen, en werden uitgenoodigd aan wal te komen op een toon, die het geringste wantrouwen in ons gemoed deed verdwijnen. Nauwelijks had echter de kiel onzer boot het zand geraakt, of de inboorlingen liepen in massa op ons toe, grepen de boot aan en droegen haar op 't droge met al wat er in was. De lezer kan zich voorstellen, hoe groot het aantal inboorlingen was, noodig om dit te volbrengen, als hij weet, dat de boot met bagage en bemanning nagenoeg 4000 pond woog. Tweemaal hief ik mijn revolver op tot een strijd op leven en dood; maar mijn makkers weerhielden mij met te zeggen, dat de strijd onnoodig was, daar dit volk bevriend was, en alles wel terecht zou komen. Ik plaatste mij dus bij het roer en wachtte bedaard het beslissende oogenblik af. Het aantal der wilden nam voortdurend toe, en het rumoer werd al grooter en grooter. Sommige kreten en woeste gebaren werden door ons volkomen onbeantwoord gelaten. Zij drilden hun speren als ten aanval, legden de pijlen op de bogen en richtten ze op ieder onzer, waarbij hun de oogen haast uit het hoofd puilden. Het zoeven nog vredelievende volk scheen nu veranderd te zijn in gepersonifieerde furiën. Bij alle tooneelen in de beschaafde en de onbeschaafde wereld, waarvan ik getuige was, is mij nooit een dolle woede of woeste razernij voorgekomen, zoo duidelijk op menschelijke trekken uitgedrukt. Het bracht ze tot de grens van het ongerijmde. Zij stampten op den grond, sloegen tegen de boot, schuimbekten, knarsten met de tanden, zweepten de lucht met hun speren, maar zij vergoten geen bloed. Het

opperhoofd Sjekka belette dit, daar hij, naar ik vermoed, dit genoege bewaarde tot een geschikter tijdstip, als er behoefte was aan een nieuwe pret.

Tegen drie uur na den middag begonnen de inboorlingen zich te verzamelen aan den rand van een lagen heuvel, ongeveer een honderd el van de boot; en aanstonds hoorden wij trommels het oorlogsein geven, waarop binnen een half uur omstreeks 500 krijgslieden om Sjekka verzameld waren, die zittende het volk toesprak. Toen hij hiermede gedaan had, kwam er een vijftigtal toelooopen, nam onze trom weg en was zoo vriendelijk ons mede te deelen, dat wij ons moesten wapenen, want dat zij dadelijk zouden komen om ons af te maken. Zoodra ik zag, dat de wilden met onze trom bij Sjekka teruggekeerd waren, riep ik mijn mannen toe de boot in het water te duwen. Met een wanhopige krachtinspanning lichtte mijn bemanning van elf man de boot op en duwde ze een eind ver in het meer met zulk een vaart, dat zij hen allen diep in 't water meesleepte. Tegelijkertijd liepen de wilden met een woest gehuil van teleurstelling en spijt als een stormwind op hun kanoes aan den oever toe. Ik loste mijn olifantenbuks, met de twee groote puntkogels, in hun midden; en daarop hielp ik een van mijn mannen in de boot en gelastte hem ook zijn makkers bij te staan om er in te klauteren, terwijl ik het gevecht zou voortzetten. Mijn dubbel jachtgeweer, met schroot geladen, deed daarop een geduchte uitwerking, want, zonder een enkel schot met de boog te doen of een enkele speer te werpen, trokken zij zich terug naar den voet van den heuvel, en lieten ons nadenken, hoe wij buiten de kreek konden komen, eer de vijand zijne kanoes kon bemannen. Mijn scheepsvolk bestond uit uitgelezen mannen, en in deze ernstige verlegenheid deden zij mijne keus eer aan. Hoewel wij onze riemen verloren hadden, wisten zij er dadelijk iets op te vinden. Zoodra zij goed en wel weer

in de boot waren, braken zij de banken op en begonnen hiermede te pagaaien, terwijl ik op mijn gemak de stoutmoedigsten onder den vijand met mijn buks kon uitpikken. Tweemaal achtereen gelukte het mij mannen, die op 't punt stonden de kanoes te water te laten, neer te schieten, en den onderbevelhebber van den troep opmerkende, die de trom had weggenomen, mikte ik op hem met mijn olifantenbuks. Die kogel, zooals ik later hoorde, doodde den aanvoerder en twee anderen, die juist een paar pas achter hem stonden; dit buitengewone resultaat maakte waarschijnlijk meer indruk op het bijgeloovig gemoed der inboorlingen dan al de vorige of volgende schoten. Toen wij de kreek uit waren, zagen wij twee kanoes, met krijgslieden bemand, uit een anderen inham komen om ons te vervolgen. Ik liet hen naderen tot op een honderd el afstands, en ditmaal gebruikte ik de olifantenbuks met ontplofbare kogels. Vier schoten doodden vijf man en boorden de kanoes in den grond. Deze beslissende uitslag ontmoedigde den vijand, en wij konden zonder verdere belemmering onzen weg vervolgen, niet zonder een scherpe kreet te hooren, die ons toeriep: »Gaat en sterft in het Nyanza.» Toen de wilden hun verliezen telden, bevonden zij, dat veertien man gedood of gewond waren door kogels en schroot, wat wel is waar zeer duur is als betaling voor acht esschenhouten riemen en een trom, maar te nauwernood evenredig was aan den beraamden moord van ons zelf. Begunstigd door een zachten landwind, vierden wij het zeil, en tegen den nacht waren wij acht mijlen zuidoostelijk van Bambireh. Kort na zonsondergang ging de wind liggen, en wij zetten onzen weg al pagaaiende voort. Den ganschen nacht hield ik de mannen flink aan het werk, waarbij wij echter maar langzaam vooruitkwamen. Bij zonsopgang waren wij ongeveer twintig mijlen zuidoost van Bambireh en tegen den middag vijf en twintig mijlen."

Dit was de eerste slag bij Bambireh. Het was blijkbaar de vraag, dooden of gedood worden; en het was voor Stanley zaak zoo mogelijk niet gedood te worden. Na een gevaarlijke vaart van nog menigen dag bereikte de onversaagde ontdekker met zijn makkers hun »tehuis" te Kagehyi. Hij werd door de mannen der expeditie natuurlijk met geestdrift ontvangen. »Welkomstkreten" schrijft hij, »begroetten ons van de kust, reeds toen wij nog mijlen af waren; maar toen wij naderbij kwamen, wisselden de kreten af met salvo's geweervuur en het wuiven van vlaggen; het was een levendig tafereel, die dansende gestalten van jubelende mannen, want wij waren zeven en vijftig dagen weg geweest en meermalen was er een gerucht verspreid van onzen dood, dat versterkt werd met iederen dag, die onze afwezigheid langer duurde en nu plotseling werd gelogenstraft door de verschijning der Lady Alice, die vroolijk de haven van Kagehyi binnenliep. Toen de kiel den grond raakte, sprongen meer dan vijftig man te water, namen mij op hun schouders en dansten met mij door de legerplaats te midden van een oneindig gelach, handgeklap, verdraaiing van menschelijke ledematen en Angelsaksisch hoerageroep. Na lucht gegeven te hebben aan hun blijdschap zetten zij mij neer, en allen vormden een kring, vele gelederen diep, om het verhaal van ons wedervaren te hooren, dat ik hun minder uitvoerig gaf, dan ik de eer heb het u hier te schrijven. Zoo eindigde onze ontdekkingsstocht van het meer Victoria Nyanza."

Den 10^{den} Augustus 1876 werd een ander bericht gepubliceerd, gedagteekend van 15 Augustus 1875 uit het kamp van Doeno, in westelijk Oeganda, waarin Stanley uitvoerige bijzonderheden mededeelt van zijn bezoek bij en zijn ontvangst door den koning van Oekerewe, en daarna van de tuchtiging, die hij de inboorlingen van Bambireh deed ondergaan voor hun verraderlijk gedrag jegens hem en zijn makkers. Een zekere partij in Engeland heeft deze betreuens-

waardige maar misschien onvermijdelijke handelwijze aan de kaak gesteld als de »Moordtooneelen te Bambireh»; en een tijd lang stond Stanley aan zeer strengen blaam bloot. Het is helaas zeker, dat de ontdekker het noodzakelijk achtte met een sterke gewapende macht naar Bambireh terug te keeren, een korten maar vreeselijken oorlog tegen de bewoners van het eiland te voeren, waarbij een groot aantal gedood en gewond en hun koningen en edelen geketend weggevoerd werden. Maar de heer Henry M. Stanley bevindt zich nu zelf in Engeland. Hij zal wellicht meerdere feiten kunnen aanhalen en explicaties geven ten opzichte van deze vreeselijke wraakoefening; en het zou zeer onbillijk zijn hier ter plaatse langere uittreksels te geven uit zijn eerste en overhaast opgeschreven verslag, waarvan wij zeker in zijn grooter werk een zorgvuldige herziene en beter toegelichte lezing mogen verwachten.¹⁾ Uit zijn bericht van 15 Aug. blijkt, dat na den strijd te Bambireh de bevriende koning Mtesa hem een eskorte gaf van 2000 speerdragers, en dat hij het Albert Nyanza bereikte den 12 Januari 1876, maar verhinderd werd het te bevaren en langs denzelfden weg terugkeerde, waarbij hij den grooten berg Gambaragara passeerde; hier zag hij eenige mannen van het vreemde, blanke ras, dat den top van den berg bewoont.

De afgebroken draad van het verhaal, voor zoover de in Engeland gepubliceerde brieven van Stanley betreft, werd vervolgd door het verschijnen op 14 Augustus 1876 van een

¹⁾ De Engelsche schrijver haalt hier een discussie in het parlement aan over de vraag, of Stanley bij deze gelegenheid kennis droeg van het verbod de Engelsche vlag te voeren. Wij moeten ons verbazen over de kleingeestigheid, die een dergelijk verbod en een dergelijke discussie in 't leven riep. De bedoelde »tuchtiging» moge gemotiveerd zijn of niet, zij is zoozeer in overeenstemming met de gebruiken zoowel tegenover onbeschaafde volken als in oorlogstijd onder de meest beschaafde volken zelf, dat geene natie meer het recht heeft zijne vlag daardoor gecompromitteerd te achten,

bericht, door den ontdekker den 26sten Maart 1876 te Kafurro, bij Rumainka's hoofdstad in Karagwe geschreven. Hierin werden eenige belangrijke, geografische ontdekkingen, waaronder het vinden van een nieuw meer, medegedeeld; en een beschrijving werd gegeven van Mlgata. Daarna liet hij niets van zich hooren tot den 26sten Maart 1877, toen een bericht gepubliceerd werd, gedateerd 7 Augustig 1876, waarbij de onverschrokken verslaggever van de *Daily Telegraph* en den *New-York Herald* meldde, dat hij in Juni 1876 de Arabische stad Oedzjidzi bereikt had, die men de rustplaats bij uitnemendheid der Afrika-reizigers mag noemen; en na hier een tijd gebleven te zijn om de krachten der expeditie te herstellen, maakte hij zich gereed om het groote meer, door Burton en Speke ontdekt, om te varen. Het blijkt ook, dat hij eenig bericht ontvangen had aangaande de onderzoekingen van Cameron en den marsch van dien dapperen jongen officier dwars door Afrika. Zoo liet hij de Lady Alice andermaal te water en bracht de maanden Juni en Juli door met een nauwkeurig onderzoek der oevers van het Tanganyika-meer. Hij bezocht iedere baai en drong tot het uiteinde van het bassin door; bij gevolg mag dit zeer belangrijke meer nu over zijn geheele oppervlakte bekend geacht worden. Hij ontdekte, dat Oehwari, in het noordelijk deel van het meer gelegen, niet een eiland is maar een schiereiland, dat een diepe en ruime baai insluit. Hij deelt in zijn brief eenige zeer merkwaardige bijzonderheden mede betreffende de kust van het Tanganyika-meer — de kopermijnen en onderaardsche woningen, de visschen en andere bewoners van het water en de vreemde stammen, die de kust bewonen. Het bericht bevat ook de meest edelmoedige erkenning van de waarde en nauwkeurigheid der onderzoekingen van Cameron aangaande de uitwatering van het Tanganyika-meer: en, voegt het hoofdartikel van de *Daily Telegraph* er bij: —

»Welk oordeel de geleerde aardrijkskundigen ook mogen vellen over de feiten en gevolgtrekkingen, in dit verslag van onzen berichtgever vervat, wij verheugen ons over de oprechte hulde, die hij zoo bereidwillig brengt aan zijn Britschen voorganger op de Loekoega. Cameron ontvangt hiermede een versche lauwerkrans uit de hand van hem, die pas de Tanganyika-kwestie heeft opgelost; en wanneer het publiek kennis genomen heeft van Stanley's tweede bericht met de merkwaardige ophelderingen aangaande de bronnen van den Nijl, en hem in zijn verbeelding het verpeste Oedzjidzi heeft zien ontvluchten naar Nyangwe, zal het zeker de levendigste belangstelling koesteren voor de oplossing, die onze reiziger nog zal geven van het andere, bijna het laatste groote vraagstuk in Afrika's binnenlanden — den waren loop en de uitwatering van Livingstone's rivier, de ontzaglijke Lualaba.»

In het bericht van Stanley, dat den 29sten Maart door de *Daily Telegraph* werd opgenomen, stond, naar de schrijver van het hoofdartikel in dit blad opmerkte, het groote en nog altijd niet uitgeputte vraagstuk van den Nijl op den voorgrond. »Sinds den tijd» merkte de schrijver op, »dat Bruce den Abessinischen tak van dezen geheimzinnigen stroom — de Bahr el Azrak — ontdekte, heeft een lange reeks van reizigers telkens weer nieuwe bronnen gevonden voor den bovenloop, tot op alles de kroon gezet werd door de ontdekking der Victoria en Albert Nyanza's — binnen-zeeën, wel waardig op te treden als de tweeling-geboorteplaatsen van zulk een watergod. Een tijd lang werden het meer van Speke en Grant en dat van Baker als de bronnen zelf van den Nijl beschouwd; en hoewel het aanvankelijk aannemelijk scheen, dat Livingstone's groote waterstelsel van de Lualaba, met zijn talrijke meren, ook in verband stond met den Egyptischen stroom — misschien zelfs het Tanganyika-meer eveneens — hebben latere onderzoekingen

toch bewezen, dat dit te eenenmale onwaarschijnlijk was. Men moest dus de bronrivier van den Nijl zoeken op den zuidelijken oever van het Victoria Nyanza ongeveer $2^{\circ} 35'$ z. b., toen de aanvoerder der nieuwe Afrikaansche expeditie zijn avontuurlijken tocht begon tot onderzoek van dit grootsche probleem. Voor hij zoover kwam, volgde hij eerst van de waterscheiding in Oerimi af een nieuwen stroom, de Sjimioe, die, in het Victoria meer uitlopende, 290 mijl lang en van een omvang gelijk aan die van de Theems, terstond beschouwd werd als de voornaamste en eigentlijke »bron van den Nijl." Hierdoor werd de loop van de groote Egyptische rivier tot 5° z. b. of nog verder gebracht, en moest de eer der ontdekking van den waren oorsprong des Nijls aan Stanley worden toegekend.

In zijn latere bericht echter gaf hij reden om aan te nemen, dat hij een nog belangrijker ontdekking gedaan had; en dat, hoewel de Sjimioe wellicht als de meest zuidelijke bronrivier van den Nijl mag beschouwd worden, toch de Kagera, Kitangoele of Roevoevoe — want bij al deze benamingen is deze rivier bekend, sinds zij het eerst door Speke en Grant in 1863 werd overgetrokken, — de grootste en langste der bronrivieren is, die, door het Victoria Nyanza te vormen, hoofdzakelijk de Egyptische rivier voeden. Speke en Grant trokken de bedoelde rivier over dicht bij de plaats, waar zij in het Victoria Nyanza uitloopt, en merkten het lange en smalle meer of moeras op, dat zij bij Roemanika's hoofdstad maakt, waaraan zij den naam van Windermere gaven. Intusschen, hetzij dat zij de merkwaardige diepte der rivier niet kenden of te zeer vervuld waren met de aantrekkelijke taak der ontdekking van het Victoriameer zelf, zij hechtten aan de Kagera of Kitangoele niet het gewicht, dat haar toekomt als een der voornaamste, zoo niet de voornaamste bronrivier van den machtigen stroom, waarvan zij de geheimenissen wilden onthullen. Wat zij dus

nalieten, is nu in den vorigen zomer grootendeels volbracht door Stanley gedurende zijne reis van koning Mtesa's land naar Oedzjidzi; en in den brief, van welken wij spraken, geeft hij eenige bijzonderheden aangaande deze zeer belangrijke nieuwe bronrivier van den Nijl, waardoor onze voorstelling van de streek tusschen de Victoria en Albert Nyanza's en het meer Tanganyika een geheele verandering moet ondergaan; terwijl zij een groote hoewel nog onbepaalde watermassa toevoegen aan het opmerkelijke stelsel van binnenzeeën, dat Midden-Afrika onder den evenaar bevat, en de zeer groote mogelijkheid toelaten, dat de Nijl zijne hoofdbron heeft in Manyema of zelfs in nog verder verwijderde streken.

»In het vervolg echter moeten wij dezen belangwekkenden stroom niet langer noemen bij een van zijn inheemsche benamingen. De »Kagera" of »Kitangoele", die bij Oesogoro in het Victoria Nyanza uitloopt, heeft van onzen ontdekker, die den loop over 310 mijlen heeft nagespoord en bevond, dat zij daar nog van een minstens even grooten afstand kwam, — den naam gekregen van »Alexandra Nijl." Bij dien naam wenscht Stanley, dat de rivier met haar reservoir voortaan genoemd worde; en de bijzonderheden, die hij aangaande haar loop mededeelt, geven haar, dit moet men toegeven, alle recht op die eer ¹⁾. De loop van de Alexandra Nijl kan nu worden nagegaan langs den weg, door den ontdekker gevolgd, van het punt waar de Kavare er in uitloopt, tot de Morongo-watervallen, waar de »Windermere" met haar lagunen in nauwere bedding komt; en dan voorbij de heete bronnen van Mtagata, de stad van koning Roemanika, en de vele meertjes, die de rivier vormt tusschen Kisjakka en de plaats beneden de »Berg van Observatie," waar zij een

¹⁾ Alexandra is, zooals men zich herinnert, de naam van de prinses van Wales.

groot eiland vormt aan de oostzijde van een Nyanza, waaraan Stanley's kaart eene lengte geeft van omstreeks zestig mijlen en breedte van omstreeks dertig. Hij kon dezen grooten waterplas, die op vroegere kaarten slechts als een klein meer met den naam »Akanyara" aangeteekend was, niet nader onderzoeken. Het meest westelijke punt van dezen tocht schijnt de »Berg van Observatie" geweest te zijn, waar de hooge bergen van Oegoefoe het uitzicht op het daarachter gelegen Nyanza beletten; maar hij had bevonden, dat de Alexandra Nijl daar nog een belangrijke diepte en een sterken stroom heeft, terwijl zijn gidsen hem de verdere bijzonderheden mededeelden. Als dit juist is, dan is het Alexandra Nyanza half zoo groot als het Albert Nyanza zelf; de Alexandra Nijl loopt er aan het westelijk uiteinde in uit, en komt in Roeanda uit nog onbekende streken. Het woeste karakter der stammen, die tusschen Stanley's verste punt en Mkinyaga wonen, schijnt het voor hem ondoenlijk gemaakt te hebben deze belangrijke ontdekking te voltooien zonder zoo bloedige botsingen als hij steeds, waar het mogelijk was, zorgvuldig vermeed. Wij moeten daarom ons tevreden stellen met voorloopig slechts bij benadering den juisten vorm en den oorsprong te kennen van dit Nyanza, dat vermoedelijk hetzelfde zal zijn als het meer, waarvan dr. Livingstone hoorde ten noordoosten van Nyangwe. Stanley geeft zulke afdoende redenen voor zijn wantrouwen in alle geografische opgaven, van inboorlingen afkomstig, dat hij ongetwijfeld een grondig onderzoek zal hebben ingesteld, voor hij zijn Alexandra Nyanza en Nijl op de kaart aanteekende, verder dan hij ze met eigen oogen had waargenomen. Wat hij zuidelijker aanteekent, schijnt, oprecht gesproken, al zeer vreemd. Voorbij het Alexandra Nyanza ligt, volgens zijne kaart, een moerassige streek, Oeroendi, — een dagmarsch breed — en dan een kleiner meer, Kivoe, dat door dit moeras met

het Nyanza verbonden is. Aan den zuidwesthoek van Kivoe stroomt de Roesizi uit dit meer, die, zooals Stanley zelf ontdekte, in het Tanganyika meer uitloopt; zoodat, indien dit werkelijk het geval is, wij bij Kivoe tegenover het raadsel staan van een watervlakte, die aan den eenen kant door een moeras hare uitwatering heeft in het Alexandra Nyanza en zoo verder naar het Victoria, terwijl het naar een anderen kant door de Roesizi uitloopt in het Tanganyika meer. Nu is een meer met twee uitwateringen nagenoeg onbekend in de aardrijkskunde. Men zegt, dat er in Noorwegen en wellicht ook in Sutherland zulk een verschijnsel voorkomt als een dubbele uitwatering van eenzelfde reservoir; maar onder sommige omstandigheden konden in geen van beide gevallen de beide uitwateringen standvastig zijn. Zoo wij den vertikalen vorm van den bodem dier streken juist kenden, zouden wij het verschijnsel beter kunnen beoordeelen. Het Tanganyika meer is in ieder geval lager dan het Victoria Nyanza, zoodat het Kivoe-meer, indien het werkelijk de Roesizi voedt, onmogelijk tevens in verband kan staan met het Alexandra Nyanza, dat door den Alexandra Nijl in het Victoriameer uitloopt. Wij achten ons verplicht te wijzen op deze in het oog loopende zwaarigheden; maar zij verminderen de waarde niet van de ontdekking, dat een aanzienlijke watermassa zich bevindt op de plaats, waar vroegere kaarten slechts het kleine »Akanyara» aanwezen, en dat de stroom, die dit meer voedt, voortaan moet beschouwd worden als de voornaamste bronrivier van den Nijl, indien ten minste niet een groote rivier wordt gevonden, die van het westen in het Albertmeer uitloopt.

Inmiddels wordt zoowel het geheimzinnige als het grootsche van den majestueuzen stroom vermeerderd door deze nieuwe reeks van meren en rivieren, voortdurend aan den Nijl toegevoegd; en het kan ons niet verwonderen, dat Stanley door de aantrekkingskracht zijner nieuwe ontdek-

kingen in tweestrijd gebracht werd, of hij ze door een expeditie van Nyangwe uit zou voltooiën of wel de Lualaba van die plaats tot haar mond zou vervolgen. Wij zullen zien, hoe hij bij zijn terugkeer van zijne reis van een en vijftig dagen om het Tanganyika meer, bevond, dat een kwaadaardige epidemie Oedzjidzji teisterde en reeds sommigen zijner volgelingen het leven gekost had. Dus zou Stanley reeds binnen drie weken na zijn tweede komst te Oedzjidzji zich genoodzaakt zien andermaal door Oegoeha en Manyema naar Nyangwe op marsch te gaan."

Het bericht, opgenomen in de *Telegraph* van Maandag 17 September 1877, was van zoo overwegend belang, daar het de bekroning bevatte van Stanley's grootsche onderneming, dat ik niet beter weet te doen dan het woordelijk over te nemen.

DE ZENDING VAN DEN HEER STANLEY.

Belangrijke geografische ontdekking.

De Lualaba en Congo dezelfde rivier.

Reis van Stanley door Afrika naar de westkust.

Wij hebben onderstaand bericht — dat per telegraaf aan den *New-York Herald* werd geseind — ontvangen van den heer H. M. Stanley, onzen gemeenschappelijken correspondent, die op de westkust van Afrika aankwam den 8sten der laatste maand na onder ontzettende gevaren en moeilijkheden den grooten stroom der Lualaba van Nyangwe uit te zijn afgevaren tot aan den mond der Congo, die hieruit blijkt dezelfde rivier te zijn. De bedoeling was, dat het bericht ons door het naaste telegraafkantoor zou worden toegezonden, maar het is ons eerst door de Nederlandsche post geworden. Dit grootsche feit op het gebied der geografische ontdekkingen ging, zooals men zal zien, gepaard met het verlies van velen onder Stanley's koene volgelingen en, wat wel het treurigst is, met den dood van Francis Pockock, — den nog overgebleven broeder van Edward Po-

cock, die op den marsch naar het Victoria Nyanza be-
zweek, — benevens van Kaloeloe. De heer Stanley zelf
redde te nauwernood het leven uit de gevaren der rivier
en van de vijandige stammen; maar zijne taak is nu ge-
heel voltooid, en het grootste vraagstuk op het gebied der
aardrijkskunde van Afrika is voor goed opgelost door deze
heldhaftige reis. Het bericht luidt als volgt:

Emboma aan de Congorivier op de westkust van Afrika,
10 Aug. 1877.

»Den 8sten d. m. kwam ik van Zanzibar hier aan met
115 man, in een vreeselijken toestand. Wij verlieten Ny-
angwe in Manyema den 5den November 1876 en reisden
over land door Oereggoe. Niet in staat ons een weg te
banen door de dichte bosschen, staken wij de Lualaba
over en vervolgden onzen tocht langs den linkeroever door
noordoostelijk Oekoese. De inboorlingen wilden ons ver-
hinderen voort te trekken, deden dag en nacht aanvallen
en doodden en wonden onze mannen met vergiftigde pijlen.
Onze worsteling in die landen der kannibalen werd bijkans
wanhopig. Wij trachtten de wilden gunstiger te stemmen
door giften en zachtheid. Zij weigerden onze giften en
beschouwden onze lankmoedigheid als lafhartigheid. Om
onze positie nog treuriger te maken, weigerde het eskorte
van 140 man, dat ik te Nyangwe in dienst genomen had,
verder mede te gaan. Terzelfder tijd deden de inboor-
lingen een algemeenen aanval om ons geheel te vernietigen.
Wij verdedigden ons; maar er was slechts een middel om
uit onze ongelukkige positie te ontkomen — wilden wij
niet het begonnen werk staken en terugkeeren — en wel
onze toevlucht te nemen tot onze kanoes. Hoewel wij op
het water een bepaald voordeel hadden boven de wilden,
was iedere dag toch weer een herhaling van den vorigen.

Het bleef een wanhopig vechten, terwijl wij uit alle macht de rivier afroeiden, tot wij te midden van deze aanhoudende worstelingen stuitten op een reeks van groote watervallen — vijf in getal — niet ver van elkaar — ten zuiden en noorden van den evenaar. Om hier voorbij te komen moesten wij ons een weg banen door dertien mijlen dicht bosch en onze achttien kanoes benevens de boot over land voortslepen, waarbij wij telkens de bijl met het geweer moesten verwisselen, als wij aangevallen werden. Nadat wij deze watervallen gepasseerd waren, hadden wij een langen tijd noodig om op adem te komen van de vermoeienis, die deze tocht over land veroorzaakt had. Op 2° n. b. wendt zich de Groote Lualaba van zijn bijna recht noordelijke richting noordwestelijk, dan westwaarts, daarna zuidwestwaarts, een geduchte stroom van twee tot tien mijlen breed, vol eilanden. Ten einde den afmattenden strijd met zooveel stammen van woeste menscheneters te vermijden, moesten wij tusschen de eilanden door pagaaïen, tot wij, gedreven door den hevigsten honger, na drie dagen zonder eenig voedsel te hebben doorgebracht, besloten ons aan het noodlot over te geven en op den linkeroever landden. Gelukkig bereikten wij een stam, die begrip had van den handel. Zij hadden vier geweren van de westkust gekregen en noemden de groote rivier Ikoetoe Ya Congo. Wij sloten broederschap, kochten een goeden voorraad levensmiddelen, en trachtten nu onzen weg langs den linkeroever te vervolgen. Drie dagen later kwamen wij aan een machtigen stam, geheel gewapend met geweren, die, zoodra zij ons in het gezicht hadden, vier en vijftig groote kanoes bemanden en ons aarvielen. Eerst nadat drie mijner mannen gedood waren, hield ik op te roepen, dat wij vrienden waren, en hun laken aan te bieden. Over een lengte van twaalf mijlen hadden wij nu den wanhopigsten strijd op deze vreese-lijke rivier te leveren. Het was op een na het laatste van

de twee en dertig gevechten op de Lualaba, welke rivier, na een dozijn maal van naam gewisseld te hebben, naarmate wij den Atlantischen oceaan naderden, de namen kreeg van Kwango en Zaire. Waar de rivier door de groote vlakte stroomt, die zich tusschen 26° en 17° o. l. uitstrekt, heeft zij een onafgebroken loop van over de 1400 mijlen met prachtige bijrivieren, vooral van het zuiden. Van daar, door den breeden bergrug tusschen de groote vlakte en den Atlantischen oceaan heen brekende, stroomt zij met ongeveer dertig watervallen en wilde stroomversnellingen naar den grooten stroom tusschen de watervallen van Yellala en den Atlantischen oceaan. Onze verliezen zijn zeer gevoelig geweest, en mijne smart is nog versch over den dood van mijn laatsten blanken makker, den braven en kloeken jongen Engelschman, Francis Pocock, die den 3den Juni j.l. in de watervallen van Massassa omkwam. Dienzelfden dag werd ik met zeven man bijkans meegesleept in de draaikolken van de Mowa-vallen; en zes weken later werd ik met de geheele bemanning van de Lady Alice door de geweldige watervallen van Mbelo meegesleept, waar wij slechts door een wonder gered werden. Mijn trouwe jonge metgezel Kaloeloe is ook onder de dooden. Van Boma voer ik de expeditie per stoomboot naar Kabinda en van daar naar St. Paul de Loanda.

Mr. Price, van de firma Hatton en Cookson te Liverpool, zal mijn brieven aan uw adres over Angola verzenden.

HENRY M. STANLEY."

»De Congo of Zaire», schrijft mr. Keith Johnston, in zijn pas verschenen werk over Afrika, »die, zooals wij zagen, een zoo merkwaardige natuurlijke grens uitmaakt door West-Afrika, is verreweg de waterrijkste stroom van dit werelddeel, en een van de grootste rivieren der wereld, wat de

hoeveelheid water betreft, welke zij naar zee voert. Haar mond werd in 1484 ontdekt door den Portugeeschen reiziger Diego Cam, die op den zuidelijken oever een van de »Padraos» zuilen plaatste, waardoor de Portugeezen gewoon waren den voortgang hunner ontdekkingen aan te duiden. Van hier dat de groote rivier bij de Portugeezen bekend was als de Rio de Padrao, hoewel de inboorlingen ze bij den mond Zaire noemden; zij is nu echter bij de Europeanen het best bekend onder den naam van Congo, omdat zij de noordgrens uitmaakt van het koninkrijk van dien naam, waarover wij hierboven spraken. Vóór mr. Stanley's groote reis van 1877 was met zekerheid alleen de benedenloop der rivier bekend; en onze kennis strekte zich niet verder uit dan het punt, door kapt. Tuckey bereikt op zijn expeditie van 1816. Bij haar monding heeft de rivier een breedte van zes mijlen met een diepte op 't midden van honderdvijftig vademen, en de groote omvang en kracht van haar stroom belet bepaaldelijk de vorming eener delta. Mijlen ver in zee, evenals bij de Amazonenrivier aan de overzijde van den oceaan op de Amerikaansche kust, is het water op de oppervlakte nog volkomen zoet. Te Bomme of Embomma, zestig mijlen boven de uitwatering kan men zich van de breedte en kracht van den stroom een denkbeeld vormen, als men bedenkt, dat er een half uur noodig is om hem in een goede boot met tien sterke roeiers uit de Kroenegers over te steken. Op honderd mijlen van de kust heeft de rivier nog een diepte van vijftig vademen; maar op honderd veertig mijlen beginnen de Yellala-watervallen, en zes en veertig mijlen verder, waar de rivier door een nauwe kloof door de bergen breekt, die hier den rand vormen van het Afrikaansche plateau, wordt haar loop bijna voortdurend door rivierversnellingen en watervallen afgebroken. Voorbij die watervallen, op het verste punt, dat kapitein Tuckey bereikte, krijgt de groote rivier ander-

maal een breedte van vier of vijf mijlen en een snelheid van drie of vier mijlen in het uur."

Gedurende meer dan zestig jaren maakte »Tuckey's verste punt" de grens uit van het gebied, dat men van de westkust uit meende te kunnen bereiken; en de vraag naar de richting van de rivier en hare bijrivieren en bronnen gaf aanleiding tot allerlei onderstellingen en hypothesen. Aan het slot van zijn moedigen tocht dwars door het tropische Afrika heeft nu Stanley dit, het laatste groote vraagstuk der Afrikaansche hydrografie opgelost, door te bewijzen dat de Lualaba van Livingstone een en dezelfde rivier is met de Congo. Hij verliet Nyangwe aan de Lualaba in Manyema den 5den November 1876 en reisde over land noordwaarts door Oereggoe (Oelegga). Hij bereikte Embomma den 8sten Augustus 1877. Vijf maanden had hij noodig voor het passeeren van de watervallen; en hier verloor de dappere jonge Engelschman Frank Pocock het leven met vijftien van Stanley's mannen.

Het is een groote voldoening op te merken, dat het *Geographical Magazine*, dat zoo volstrekt geen notitie van Stanley nam in het overzicht over »Livingstone's laatste dagboek", ten slotte volkomen recht doet aan den heldhaftigen jongen Amerikaan. Aan het slot van een verhaal van Stanley's reis langs de Congo in het nummer van December 1877 van dat tijdschrift vinden wij deze regels: »Mr. Stanley bevoer de Congo gedurende negen maanden, van 5 November 1876 tot 11 Augustus 1877. Daarbij had hij buitengewone zwarigheden te overwinnen; gevaren van iederen aard bedreigden hem, maar met onverschrokken vastberadenheid bood hij ze het hoofd. Hij spreidde een verwonderlijke vindingrijkheid en schranderheid ten toon bij het bestrijden van de grootste fysieke hinderpalen, en meer nog bij het weerstand bieden aan de onophoudelijke aanvallen der wilden. Het op die wijze verkregen resultaat is

van het hoogste belang voor de aardrijkskundige wetenschap en plaatst Stanley in den eersten rang onder de ontdekkers van Afrika."

Het strekt Stanley tot eer, dat hij voorstelde aan de groote Lualaba-Congo rivier voortaan den naam te geven van de *Livingstone*.

De hartelijke ontvangst van Stanley door de Portugeesche autoriteiten te St. Paul de Loanda, hoe hij met zijn gansche gezelschap op een Britsch oorlogschip naar de kaap de Goede Hoop gebracht werd; hoe hem te Kaapstad officieele eerbewijzingen werden gebracht en eveneens later te Marseille en Parijs, dat alles is van te verschen datum om er hier bij stil te staan. Het zij voldoende op te merken, dat twee bedrijven in het levensdrama van een buitengewoon man — bedrijven die in hooge mate de belangstelling wekten — met prachtige uitslag zijn afgespeeld. Hoeveel meer tooneelen het drama zal opleveren, dat kan alleen de Voorzienigheid zeggen. Wapenschilden zijn reeds vroeger toegerekend aan groote ontdekkers en groote admiraals. Het konterfeitsel van twee Britsche pikbroeken draagt het schild van den beroemdsten der Britsche wereldomzeilers. Als Stanley aan een wapenschild waarde hecht, mogen de wapenherauten er voor hem een samenstellen uit de afbeelding van een sterk man met de Amerikaansche vlag in de eene hand, eene pen in de andere en een revolver in den gordel. En als hij een motto noodig heeft, laat hij er dan een aan Caesar ontleenen: »*Teneo te, Africa!*!"

